

ประวัติศาสตร์สิ่งแวดล้อมเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน: การเรียนรู้ สู่การสร้างพลเมืองที่มุ่งเน้นความเป็นธรรมทางสังคม และสิ่งแวดล้อมในบริบทไทย

อรรถชฌณม์ สัจจะพัฒนกุล
สาขาวิชาสังคมศึกษา คณะครุศาสตร์
มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครศรีอยุธยา

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อนำเสนอกรอบแนวคิดเกี่ยวกับการจัดการเรียนการสอนประวัติศาสตร์สิ่งแวดล้อมในระดับการศึกษาขั้นพื้นฐาน โดยการสังเคราะห์เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องพบว่าการจัดการเรียนรู้ประวัติศาสตร์สิ่งแวดล้อมในระดับการศึกษาขั้นพื้นฐานนับได้ว่าเป็นเรื่องสำคัญยิ่ง เนื่องจากสถานการณ์และปัญหาด้านสิ่งแวดล้อมได้กลายเป็นประเด็นสำคัญที่มวลมนุษยชาติต้องเผชิญร่วมกัน การเรียนรู้ประวัติศาสตร์สิ่งแวดล้อมเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนจึงเป็นแนวทางสำคัญที่ส่งเสริมให้ผู้เรียนคิดอย่างมีเหตุผล สามารถเชื่อมโยงเหตุการณ์และมองเห็นปัจจัยภายในและปัจจัยภายนอกที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลง สามารถศึกษาประวัติศาสตร์ได้อย่างเป็นองค์รวมและมองเห็นการปฏิสัมพันธ์แห่งชีวิตระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติในอดีตสืบเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน รวมถึงการวิเคราะห์แนวโน้มในอนาคต สามารถเป็นส่วนหนึ่งในการขับเคลื่อนแนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืนอันเป็นเป้าหมายและกระบวนการในการจัดความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อมในรูปแบบใหม่ที่ค้ำจุนคนรุ่นต่อไปและระบบนิเวศในอนาคต

คำสำคัญ : ประวัติศาสตร์สิ่งแวดล้อม, การพัฒนาที่ยั่งยืน, พลเมืองศึกษา, ความเป็นพลเมือง

Environmental History for Sustainable Development: Learning towards Preparing Social and Eco-Justice Oriented Citizen in Thai Context

Attachon Sajjaphattanakul
Social Studies Program, Faculty of Education
Pibulsongkram Rajabhat University

Abstract

This article aims to present a conceptual framework for the teaching of environmental history in the basic education level by synthesizing the documents and related research articles. A learning management of environmental history for sustainable development in senior high school civic competences is extremely important due to the effect of current issues in Thailand. Under the globalization processes, the issue of environmental collapse is one of many important issues that humankind must face together, and all the issues affecting relatively. Learning history is fundamental to making students think rationally and connect situation between internal and external factors that affect the change. In particular, environmental history will help students view history as a whole; moreover, it supports interactions of life and awareness what we are really fighting for. Education for the civic in Thailand now and in the future must give priority to the history learning on the basis of a social value series international development to provide students with wide-open views and attitudes towards diversity. In addition, they will realize the human and citizenship in democracy of their own, as well as consideration of the ecosystem and the environment that raise our lives

Keywords : Environmental history, Sustainable development, Civic education, Citizenship

บทนำ

ยิ่งโลกเปลี่ยนแปลง มนุษย์ยิ่งจำเป็นต้องเรียนรู้ประวัติศาสตร์ เพราะทุกสิ่งทุกอย่างที่เกิดขึ้นในปัจจุบันรวมทั้งการดำรงอยู่ของเรา ณ ขณะนี้ ล้วนเป็นผลผลิตจากการกระทำในอดีต จากสังคมน่าสัตรีและเก็บของป่า สู้สังคมการเกษตรและการค้า สังคมอุตสาหกรรม และสังคมยุคเทคโนโลยีสารสนเทศ ประวัติศาสตร์ของมวลมนุษยชาติได้ชักทอโลกในศตวรรษที่ 21 ผ่านกระบวนการโลกาภิวัตน์ที่ทำให้โครงข่ายความสัมพันธ์ของผู้คนแผ่ขยายในอัตราเร่งที่เพิ่มขึ้นทั่วโลก การกระชับแน่นของเวลาและสถานที่ อันเป็นผลมาจากการพัฒนาด้านการคมนาคมและเทคโนโลยีด้านการสื่อสาร โดยเฉพาะการปฏิวัติดิจิทัลได้ทำให้โลกของข้อมูลข่าวสารต่างๆ สามารถเคลื่อนย้ายและเข้าถึงได้อย่างง่ายดาย นโยบายของประเทศมหาอำนาจสามารถส่งผลกระทบต่ออย่างรวดเร็ว เช่น กรณีนโยบายการสั่งห้ามประชาชนจากประเทศมุสลิม 7 ประเทศ เข้าสู่สหรัฐอเมริกาของประธานาธิบดีโดนัลด์ ทรัมป์ (Donald Trump) ซึ่งส่งผลกระทบในวงกว้างโดยทันทีเหมือนนโยบายถูกประกาศไป ไม่เพียงเฉพาะประเทศมหาอำนาจเท่านั้นแม้แต่กลุ่มผู้ก่อการร้ายเองก็สามารถใช้กระบวนการโลกาภิวัตน์ในการขับเคลื่อนแนวคิดและยุทธวิธีของตน ดังเช่น กรณีของกลุ่มไอเอส (Islamic State of Iraq and Syria) ซึ่งสามารถใช้เทคโนโลยีสารสนเทศในการนำเสนอตัวตนและขยายเครือข่าย เหตุการณ์ที่ยกมาเป็นการสะท้อนภาพกระบวนการโลกาภิวัตน์ที่ทำให้มวลมนุษยชาติขยับเข้าใกล้กันมากขึ้นทั้งในมิติด้านสังคม การเมือง เศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อม ล้วนส่งผลต่อกันอย่างที่เราไม่สามารถที่จะแยกกันด้วยเส้นพรมแดนรัฐชาติได้อีก แม้ว่าความกลัวในภัยความมั่นคงจะสั่นคลอนการสลายของพรมแดนนี้จนส่งผลให้เกิดกรณีการที่ประเทศอังกฤษจะออกจากสหภาพยุโรป (Brexit) หรือการได้รับชัยชนะของโดนัลด์ทรัมป์ แต่ท้ายที่สุดหากมวลมนุษยชาติจะอยู่รอดจำเป็นอย่างยิ่งที่เราต้องมองออกไปไกลกว่าพื้นที่ประเทศของตนเอง กรณีการล่มสลายของสิ่งแวดล้อม (Environmental Deconstruction) เป็นกรณีหนึ่งที่สะท้อนภาพของปัญหาที่ไกลเกินกว่าประเทศใดประเทศหนึ่งจะจัดการแก้ไขได้ ความรุนแรงของการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศโลก (Global Climate Change) ได้ส่งผลให้มวลมนุษยชาติจำเป็นที่จะต้องหันมาร่วมมือกันอย่างจริงจังมากกว่าที่ผ่านมา หากเราคิดที่จะอยู่รอดต่อไปบนดาวเคราะห์ดวงนี้

ดังนั้นความร่วมมือกันบนฐานของความเข้าใจใจกันผ่านคุณค่าสากล ตระหนักและมุ่งสู่ปฏิบัติในฐานะพลเมืองโลกจึงเป็นเรื่องที่สำคัญเป็นอย่างยิ่ง โดยเฉพาะในมิติของการศึกษาเพื่อสร้างความเป็นพลเมืองต้องนำแนวคิดเกี่ยวกับการศึกษาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน (Education for Sustainable Development) เข้ามาพัฒนาพลเมืองให้มีสมรรถนะ และสามารถเข้ามามีส่วนร่วมในการออกแบบสังคมอย่างยั่งยืนได้ ในประเทศไทย การศึกษาเพื่อสร้างความเป็นพลเมืองได้ถูกขับเคลื่อนผ่านในหลายช่องทางทั้งการศึกษาในระบบ การศึกษานอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัย อย่างไรก็ตามหากพิจารณาในส่วนของการศึกษาขั้นพื้นฐาน ซึ่งเป็นการศึกษาในระบบโรงเรียนจะพบว่ากลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม หรือวิชาสังคมศึกษานั้นเป็นวิชาพื้นฐานและเป็นหัวใจสำคัญในการพัฒนาความเป็นพลเมือง เมื่อสถานการณ์ทางสังคมเปลี่ยนแปลง และเราต้องการพลเมืองยุคใหม่ที่แตกต่างไปจากเดิมวิชาสังคมศึกษาจึงต้องปรับเปลี่ยน กระบวนทัศน์และกระบวนการในการจัดการเรียนรู้ให้มีความหมายและทรงพลังมากกว่าที่ผ่านมา การเปิดพื้นที่ของการเรียนรู้ประวัติศาสตร์สิ่งแวดล้อมเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน จึงเป็นแนวทางหนึ่งที่จะช่วยให้ผู้เรียนได้พัฒนาสมรรถนะความเป็นพลโลก

ประวัติศาสตร์ภายใต้กระบวนทัศน์ของวิชาสังคมศึกษา :

การเรียนรู้สู่การสร้างความเป็นพลเมือง

วิชาสังคมศึกษาเป็นวิชาเชิงบูรณาการศาสตร์ทางด้านสังคมศาสตร์ และมนุษยศาสตร์ เพื่อส่งเสริมสมรรถนะการเป็นพลเมืองดี โดยนำองค์ความรู้ต่างๆ จากมานุษยวิทยา โบราณคดี เศรษฐศาสตร์ ภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ กฎหมาย ปรัชญา รัฐศาสตร์ จิตวิทยา ศาสนา และสังคมวิทยา รวมถึงองค์ความรู้จากคณิตศาสตร์ และวิทยาศาสตร์ธรรมชาติ มาบูรณาการอย่างเป็นระบบ โดยความมุ่งหมายเบื้องต้นของวิชาสังคมศึกษาคือการช่วยให้เยาวชนพัฒนาความสามารถที่จะตัดสินใจบนพื้นฐานข้อมูลความรู้ และการใช้เหตุผลเพื่อประโยชน์ของส่วนรวม ในฐานะพลเมืองดีของสังคมที่มีความหลากหลายทางวัฒนธรรมและความเป็นประชาธิปไตยในโลกเสรี วิชาสังคมศึกษาจึงมีเป้าหมายสำคัญเพื่อเสริมสร้างผู้เรียนให้มีศักยภาพพร้อมที่จะดำเนินชีวิตในฐานะพลเมืองที่สามารถรับมือกับความเปลี่ยนแปลง ตลอดจนสามารถร่วมเป็นส่วนหนึ่ง

ในการแก้ปัญหาและสร้างสรรค์อนาคตที่ดีกว่าให้กับสังคม (National Council for Social Studies (NCSS), 1992)

ประวัติศาสตร์ทำหน้าที่อะไรในวิชาสังคมศึกษาของไทย? ในหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 กลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษาศาสตร์ และวัฒนธรรม ระบุชัดเจนถึงเป้าหมายการเรียนรู้ไว้ 3 มาตรฐานการเรียนรู้ ได้แก่ 1) เข้าใจความหมาย ความสำคัญของเวลาและยุคสมัยทางประวัติศาสตร์ และสามารถใช้วิธีการทางประวัติศาสตร์มาวิเคราะห์เหตุการณ์ต่าง ๆ อย่างเป็นระบบ 2) เข้าใจพัฒนาการของมนุษยชาติจากอดีตถึงปัจจุบันในด้านความสัมพันธ์และการเปลี่ยนแปลงอย่างต่อเนื่อง ตระหนักถึงความสำคัญและสามารถวิเคราะห์ผลกระทบที่เกิดขึ้น 3) เข้าใจความเป็นมาของชาติไทย วัฒนธรรมภูมิปัญญาไทย มีความรัก ความภูมิใจ และธำรงความเป็นไทย จากเป้าหมายดังกล่าวเห็นได้ว่าสาระการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ในกลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษาในประเทศไทยนั้นทำหน้าที่ในการสร้างเสริมและพัฒนาให้ผู้เรียนเกิดทักษะกระบวนการคิดขั้นสูง (Higher order Thinking) คือ การคิดเชิงระบบมีเหตุผล มีวิจารณญาณ คิดวิเคราะห์ สังเคราะห์ คิดอย่างเป็นองค์รวมที่มองเห็นความสัมพันธ์ของพัฒนาการมนุษยชาติและความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น มีเจตคติที่รัก ภูมิใจ และธำรงในความเป็นไทยแม้ด้านหนึ่งเราจะพยายามใช้ประวัติศาสตร์เป็นฐานในการสร้างความจำร่วมของชาติไทย แต่กลับพบว่าอุปสรรคสำคัญประการหนึ่งที่ทำให้การจัดการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ในประเทศไทยไม่สามารถประสบความสำเร็จในการพาผู้เรียนไปสู่เป้าหมายของการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ที่แท้จริงได้ก็เป็นเพราะการติดกับดักประวัติศาสตร์ชาตินิยม ซึ่งเป็นการสอนประวัติศาสตร์ภายใต้เรื่องเล่าเดียวที่ผู้มีอำนาจรัฐอยากให้เราจดจำสำนัก (นิธิ เอียวศรีวงศ์, 2559) (ธงชัย วินิจจะกุล, 2558) (ชาญวิทย์ เกษตรศิริ, 2557)

เมื่อประวัติศาสตร์เปรียบเสมือนกับความทรงจำร่วมของสังคมทำให้สถาบันทางอำนาจในแต่ละยุคสมัยใช้ประวัติศาสตร์เพื่อที่จะให้ความหมายแก่การดำรงอยู่ตลอดจนอุดมคติทางสังคมที่ผู้มีอำนาจต้องการเพื่อจัดความสัมพันธ์เชิงอำนาจและการจัดสรรทรัพยากรต่าง ๆ ในสังคม ประวัติศาสตร์จึงเป็นกลไกสำคัญในการก่อรูปลักษณ์ของสังคมทั้งในปัจจุบันและอนาคต (อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์, 2553)

เมื่อประวัติศาสตร์เป็นพื้นฐานของการเรียนรู้เพื่อสร้างความเป็นพลเมืองให้กับประชาชนของรัฐ คำถามที่น่าสนใจคือที่ผ่านมาการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ชาตินิยมแบบไทยที่พยายามหล่อหลอมกลุ่มเกล้าผ่านการศึกษาระบบและวัฒนธรรมแวดล้อมทำให้ผู้เรียนกลายเป็นพลเมืองในแบบไหน และประวัติศาสตร์แนวจารีตที่มีจุดศูนย์รวมอยู่ที่การยกย่องเชิดชูชนชั้นผู้มีอำนาจได้ส่งเสริมให้สังคมไทยก่อรูปลักษณะออกมาในลักษณะใด ซึ่งหากเราพิจารณาไปในรายละเอียดของหลักสูตรและเนื้อหาประวัติศาสตร์ที่ใช้สอนในโรงเรียนจะพบว่าพื้นที่ในประวัติศาสตร์ของรัฐไทยนั้นเป็นพื้นที่ของชนชั้นปกครองมากกว่าเป็นพื้นที่ของพลเมือง ประวัติศาสตร์ของรัฐไทยจึงมุ่งส่งเสริมความหมายของชาติที่มีความต่างของชนชั้น เสริมพลังให้กับระบบอุปถัมภ์และวัฒนธรรมอำนาจนิยมมากกว่าเสริมพลังอำนาจให้กับพลเมืองและวัฒนธรรมประชาธิปไตย

ดังนั้นหากมองไปในอนาคตวิชาประวัติศาสตร์ภายใต้กระบวนทัศน์ของวิชาสังคมศึกษาจึงต้องเปิดพื้นที่ให้กับการเรียนรู้ประวัติศาสตร์อื่นๆ มากกว่าประวัติศาสตร์ที่มุ่งเน้นไปที่การศึกษาเฉพาะเรื่องของการศึกษาสังคม เช่น ประวัติศาสตร์สังคม ประวัติศาสตร์ประชาชน ประวัติศาสตร์ชาติพันธุ์ ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจ ประวัติศาสตร์การเมือง รวมถึงประวัติศาสตร์สิ่งแวดล้อมซึ่งเป็นประวัติศาสตร์ที่เชื่อมโยงมนุษย์กับธรรมชาติ เพื่อสร้างมุมมองหรือชุดคุณค่าของความเป็นพลเมืองแบบใหม่ที่เห็นภาพตัวเองในระบบแห่งชีวิตที่เป็นองค์รวม (Holistic View) ให้กับผู้เรียน โดยมุ่งเน้นถึงความตระหนักว่าตัวเองเป็นส่วนหนึ่งของระบบนิเวศโลก มองเห็นการปฏิสัมพันธ์ระหว่างสังคมมนุษย์กับธรรมชาติ

หัวใจของความเป็นพลโลกที่ยั่งยืน

กระบวนกรโลกาภิวัตน์ทั้งในด้านการเมือง สังคม เศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อมคือสิ่งที่เร่งให้มนุษยชาติบนพื้นโลกโยงใยและสัมพันธ์กันทั้งทางตรงและทางอ้อมมากขึ้นซึ่งนั่นย่อมหมายความว่ามนุษย์จะต้องเผชิญหน้ากับความแตกต่างหลากหลายของวัฒนธรรมความเป็นมนุษย์มากขึ้นและอาจนำมาซึ่งสภาวะสังคมความเสี่ยง (Beck and Gernsheim, 2002) และการเปลี่ยนแปลงของสถานการณ์โลกที่ผ่านมาทำให้หลายองค์ระดบนานาชาติ โดยเฉพาะองค์การสหประชาชาติที่ได้ให้ความสำคัญกับแนวคิด

การพัฒนาที่ยั่งยืนมาตั้งแต่ปี ค.ศ. 1972 (พ.ศ. 2515) โดยจัดให้มีการประชุมว่าด้วยสิ่งแวดล้อมมนุษย์ (The United Nations Conference on the Human Environment) ที่กรุงสต็อกโฮล์ม ประเทศสวีเดน นับได้ว่าเป็นครั้งแรกที่องค์กรระหว่างประเทศของประชาคมโลกได้จัดให้มีการประชุมโดยยกประเด็นเรื่องสิ่งแวดล้อมเป็นประเด็นหลัก และเป็นต้นกำเนิดของแนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืนอย่างเป็นทางการ ล่าสุดในปี ค.ศ. 2015 (พ.ศ. 2558) องค์กรสหประชาชาติได้ประกาศเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (SDGs) จำนวน 15 เป้าหมาย เพื่อให้แต่ละประเทศในโลกนำไปปฏิบัติเพื่อให้บรรลุเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน สำหรับในบริบทไทยผู้วิจัยได้ทำการสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญด้านประวัติศาสตร์และนักวิชาการด้านสังคมศึกษา โดยทุกท่านเห็นตรงกันว่าประเทศไทยจะยังไม่สามารถบรรลุเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนภายใน ปี ค.ศ. 2030 ได้แม้จะมีปัจจัยบวกเชิงนโยบายที่รัฐบาลได้ลงนามร่วมกับนานาชาติ แต่ปัญหาสำคัญคือการแปลงนโยบายสู่การปฏิบัติโดยมีปัจจัยสำคัญอยู่ที่ ระบบการเมืองของประเทศไทยจะยังไม่สามารถสร้างระบบประชาธิปไตยที่ประชาชนสามารถเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนา แก้ปัญหา ตลอดจนสร้างความเป็นธรรมให้เกิดขึ้นในสังคมได้อย่างเต็มที่ อย่างไรก็ตามพื้นที่ที่มีการมีส่วนร่วมของภาคพลเมืองจะขยายเพิ่มมากขึ้นตามลำดับความล้มเหลวในระยะยาวของระบอบอำนาจนิยม กระบวนการโลกาภิวัตน์และเทคโนโลยีด้านการสื่อสารจะมีส่วนสำคัญในการสร้างสังคมประชาธิปไตย และในอนาคตประเทศไทยอีก 15 ปี (ค.ศ. 2015 - 2030) ข้างหน้ามีแนวโน้มที่จะต้องเผชิญกับสถานการณ์ใน 3 มิติที่สำคัญ ดังนี้ (Apaichon Sajjaphatanakul, 2018)

- มิติด้านสังคมที่มีความหลากหลายตามปัจเจกบุคคลทั้งด้านเชื้อชาติ ความเชื่อ ศาสนา ภูมิหลังวัฒนธรรม และช่วงวัยจะเกิดการปะทะสังสรรค์มากขึ้น พื้นที่ของโลกเสมือนหรือสังคมออนไลน์จะซ้อนทับกับชีวิตจริงมากขึ้น การเพิ่มขึ้นของประชาชนที่อพยพมาจากต่างประเทศสังคมไทยจะต้องเผชิญหน้ากับความซับซ้อนอย่างไม่เคยเป็นมาก่อน ความเหลื่อมล้ำทางสังคมที่เพิ่มมากขึ้น ในขณะที่การเมืองประชาธิปไตยยังคงเลื่อนลอยในสังคมไทย

- มิติด้านเศรษฐกิจ การพัฒนาประเทศตามแนวคิดเสรีนิยมใหม่ที่ผลัดให้ทุกอย่างเข้าสู่กลไกตลาดจะยิ่งก่อให้เกิดความเหลื่อมล้ำ เพราะสังคมไทยยังไม่เปิดพื้นที่

ให้กับทุกคนได้เข้าถึงโอกาส รวมถึงยังขาดกฎหมายที่เป็นธรรม แม้อนาคตประเทศไทยจะเน้นเศรษฐกิจฐานความรู้ที่มุ่งสู่การพัฒนานวัตกรรมเชิงสร้างสรรค์ การท่องเที่ยวเชิงนิเวศวัฒนธรรมแต่เศรษฐกิจตามแนวคิดเสรีนิยมใหม่นี้ก็เปราะบางเมื่อขาดระบบสังคมที่เป็นประชาธิปไตย เพราะนายทุนและบริษัทข้ามชาติจะมีเป็นผู้ถือครองประโยชน์ส่วนใหญ่ สภาวะดังกล่าวจะยิ่งขยายความเหลื่อมล้ำทางเศรษฐกิจให้ช่องว่างระหว่างคนจนและคนรวยกว้างขึ้นเมื่อขาดกฎหมายที่เป็นธรรมและระบบสวัสดิการของภาครัฐที่ไม่เป็นธรรมจะทำให้สังคมอ่อนแอและเศรษฐกิจก็จะอ่อนแอในระยะยาว

- มิติด้านสิ่งแวดล้อมธรรมชาติจะยังคงเป็นทรัพยากรในการขับเคลื่อนและพัฒนาเศรษฐกิจในอนาคตการสูญเสียความหลากหลายของระบบนิเวศ การขาดแคลนทรัพยากรธรรมชาติที่จะถูกนำไปใช้ในการพัฒนาเศรษฐกิจ ปัญหาความเป็นธรรม ความเหลื่อมล้ำและสิทธิในการบริหารจัดการและอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติระหว่างประชาชนกับเจ้าหน้าที่ของรัฐและนายทุนจะยังคงดำเนินอยู่ต่อไป และประเทศไทยจะต้องเผชิญปัญหาพิบัติภัยทางธรรมชาติเพิ่มมากขึ้นจากกระบวนการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศโลก

จากสถานการณ์ดังกล่าวทั้งในปัจจุบันและอนาคตที่สังคมไทยจะต้องเผชิญสถานการณ์ต่าง ๆ มีแนวโน้มทำให้เราต้องการพลเมืองที่ต่างไปจากบริบทเดิม โดยเฉพาะถ้ามองไปถึงวิกฤตการณ์ที่สังคมไทยจะต้องเผชิญนั้นแท้ที่จริงแล้วมีความซับซ้อนและสัมพันธ์กับปัญหาที่มนุษยชาตินั้นต้องเผชิญ แต่ปัญหาการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศโลกปัญหาเดียวที่สะท้อนอย่างชัดเจนว่าสังคมไทยไม่สามารถที่จะรับมือได้เพียงลำพัง ดังนั้นการศึกษาที่ต้องเสริมพลังความรู้ทักษะ และเจตคติให้กับพลเมืองมีค่านิยมสากลจึงเป็นประเด็นที่สำคัญในระดับนานาชาติองค์การความร่วมมือปฎิญญาโลก The Earth Charter International Council ได้นำเสนอแนวคิดปฎิญญาโลก (Earth Charter) ซึ่งเป็นค่านิยมสากลมาตั้งแต่ ค.ศ. 2000 (พ.ศ. 2543) ซึ่งเป็นช่วงเริ่มต้นเข้าสู่ศตวรรษที่ 21 เพื่อนำไปใช้บูรณาการกับการจัดการเรียนรู้เพื่อเป็นเป้าหมายในการพัฒนาความเป็นพลเมือง ทั้งนี้ค่านิยมดังกล่าวครอบคลุมใน 4 ประเด็นหลัก และประกอบด้วย 16 หลักการดังนี้ (The Earth Charter International Council, 2000)

ด้านที่ 1 การให้ความเคารพและใส่ใจต่อประชาคมแห่งชีวิต ประกอบด้วย 4 หลักการ คือ

- 1) เคารพต่อโลกและทุกชีวิตในความหลากหลาย
- 2) ดูแลเอาใจใส่ประชาคมแห่งชีวิต ด้วยความเข้าใจ ความรัก และความเมตตา สงสาร
- 3) สร้างสรรค์สังคมประชาธิปไตยที่มีความยุติธรรม การมีส่วนร่วม ความยั่งยืน และสันติภาพ
- 4) ปกป้องความอุดมสมบูรณ์ และความงดงามของโลก เพื่อผู้คนในปัจจุบัน และในอนาคต

ด้านที่ 2 ความสมบูรณ์มั่งคั่งของระบบนิเวศ ประกอบด้วย 4 หลักการ คือ

- 5) คุ้มครองและฟื้นฟูความสมบูรณ์มั่งคั่งของระบบนิเวศโลก โดยใส่ใจอย่างจริงจังกับความหลากหลายทางชีวภาพ และกระบวนการทางธรรมชาติ ที่ค้ำจุนสรรพชีวิต
  - 6) พิทักษ์สิ่งแวดล้อมด้วยวิธีป้องกันให้พ้นจากอันตราย หากไม่รู้ชัดถึงอันตรายที่อาจจะเกิดขึ้น ให้ใช้หลักป้องกันไว้ก่อน
  - 7) ปฏิบัติตามรูปแบบการผลิตและการบริโภค ที่คุ้มครองศักยภาพของโลกในการผลิตขึ้นมาใหม่ ลิทธิมนุษยชน และความเป็นอยู่ที่ดีของประชาคม
  - 8) ส่งเสริมการศึกษาเกี่ยวกับความยั่งยืนของระบบนิเวศ ตลอดจนสนับสนุนการแลกเปลี่ยนและนำความรู้ไปใช้อย่างกว้างขวาง
- ด้านที่ 3 ความเป็นธรรมทางเศรษฐกิจและสังคม ประกอบด้วย 4 หลักการ คือ
- 9) จัดปัญหาความยากจน โดยถือเป็นการกิจที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ ไม่ว่าจะพิจารณาในแง่ของประเด็นทางจริยธรรม สังคม และสิ่งแวดล้อม
  - 10) ทำให้เกิดความมั่นใจว่า กิจกรรมและสถาบันทางเศรษฐกิจในทุกระดับมีส่วนสนับสนุนการพัฒนาคนอย่างเท่าเทียมและยั่งยืน
  - 11) ให้การรับรองว่า ความเป็นธรรมและความเสมอภาคทางเพศ เป็นรากฐานของการพัฒนาที่ยั่งยืนรวมทั้งสร้างความมั่นใจให้ประชากรของโลกให้เข้าถึงการศึกษา การบริการด้านสุขภาพ และโอกาสทางเศรษฐกิจ

12) คุ้มครองสิทธิของทุกคนที่มีต่อสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติและสังคม ซึ่งคำนวณเสริมศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ สุขภาพทางร่างกาย และจิตใจที่ดีของมนุษย์ โดยปราศจากการแบ่งแยก พร้อมให้ความสนใจเป็นพิเศษต่อสิทธิของคนพื้นเมืองและชนกลุ่มน้อย

ด้านที่ 4 ประชาธิปไตย อหิงสา และสันติภาพ ประกอบด้วย 4 หลักการ คือ

13) เสริมสร้างความเข้มแข็งของสถาบันเพื่อประชาธิปไตยในทุกระดับ ให้ความโปร่งใสและความรับผิดชอบเป็นส่วนหนึ่งของธรรมาภิบาล สนับสนุนการมีส่วนร่วมในกระบวนการตัดสินใจ และส่งเสริมการใช้กระบวนการยุติธรรม

14) บูรณาการความรู้ คุณค่า และทักษะที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิตอย่างยั่งยืนไว้ในระบบการศึกษาและการเรียนรู้ตลอดชีวิต

15) ปฏิบัติต่อชีวิตทั้งหมดด้วยความนับถือและให้เกียรติ

16) ส่งเสริมวัฒนธรรมแห่งการอดกลั้น ไม่ใช้ความรุนแรง และสันติภาพ

ค่านิยมสากลดังกล่าวสะท้อนให้เห็นว่าแท้จริงแล้วปัญหาด้านสังคม เศรษฐกิจ สิ่งแวดล้อม และประชาธิปไตยนั้นเป็นสิ่งที่มีสัมพันธ์กัน พลเมืองยุคใหม่ที่มีค่านิยมสากล จึงเป็นหัวใจสำคัญในการเผชิญหน้าและแก้ปัญหาในโลกศตวรรษที่ 21 อย่างไรก็ตาม เมื่อพิจารณาไปในรายละเอียดของแนวคิดพลเมืองยุคใหม่ขององค์การปฏิญญาโลกจะพบว่าหัวใจสำคัญของความเป็นพลเมืองยุคใหม่คือจิตสำนึกเกี่ยวกับความเป็นธรรมทางสังคมและสิ่งแวดล้อม (Social Justice Education and Eco-Justice Education) แนวคิดนี้เป็นแนวคิดพื้นฐานในการหล่อหลอมและสร้างพื้นฐานของการเรียนรู้เพื่อสร้างสังคมที่ยั่งยืน ตัวอย่างแนวคิดที่สำคัญ คือ แนวคิดแบบของพลเมือง (Kinds of Citizens) ของ Westeimer, J. (2015) ซึ่งกล่าวถึงแบบของพลเมืองที่นักการศึกษาสามารถนำไปใช้เป็นเป้าหมายในการจัดการศึกษาเพื่อพัฒนาความเป็นพลเมือง โดยได้นำเสนอแบบของพลเมืองใน 3 ระดับ คือ พลเมืองที่มีความรับผิดชอบ (Personally responsible citizen) พลเมืองที่มีส่วนร่วม (Participatory Citizen) และพลเมืองที่มุ่งเน้นความเป็นธรรมในสังคม (Justice-Oriented Citizen) ซึ่งพลเมืองที่มุ่งเน้นความเป็นธรรมทางสังคมนี้ จะต้องคิดวิพากษ์ มองเห็นปัญหาเชิงโครงสร้าง และสามารถขับเคลื่อนการเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้างผ่านปฏิบัติการเคลื่อนไหวทางสังคม (Social Movement) ได้จะเห็นได้ว่าเป้าหมาย

ของการศึกษาเพื่อพัฒนาความเป็นพลเมืองในศตวรรษที่ 21 คือความคาดหวังให้ผู้เรียนของเราแสดงออกถึงความเป็นพลเมืองในฐานะนักปฏิบัติเพื่อสังคมมากขึ้น โดยหัวใจสำคัญของการสร้างพลเมืองต้องมุ่งเน้นไปที่การสร้างความเป็นธรรมทางสังคมและระบบนิเวศแห่งชีวิต เพราะปัญหาของโลกในอนาคตนั้นจะแก้ไขได้ก็ต่อเมื่อมวลมนุษยชาติหันมาร่วมมือกัน และจำเป็นอย่างยิ่งที่ความร่วมมือนั้นจะต้องคำนึงถึงหลักของความเป็นธรรมทั้งทางสังคมและระบบนิเวศโลก

ประวัติศาสตร์สิ่งแวดล้อมกับการสร้างความเป็นพลเมือง

จากงานเขียนเรื่อง “ความเงียบงันในฤดูใบไม้ผลิ” (The Silent Spring) ของราเชล หลุยส์ คาร์สัน (Rachel Louise Carson) ในปี ค.ศ. 1962 (พ.ศ. 2505) ได้จุดประกายให้เกิดกระแสการตื่นตัวและการเคลื่อนไหวด้านสิ่งแวดล้อมในประเทศสหรัฐอเมริกาปรากฏการณ์ดังกล่าวได้สะท้อนถึงความตระหนักด้านสิ่งแวดล้อมของมนุษย์ที่เกิดขึ้นท่ามกลางวิกฤตการณ์ความเสื่อมโทรมและพิบัติภัยทางธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของโลกที่ทวีความรุนแรงมากขึ้นตามลำดับจนกระทั่งในปี ค.ศ. 1972 (พ.ศ. 2515) องค์การสหประชาชาติจึงได้จัดให้มีการประชุมว่าด้วยสิ่งแวดล้อมมนุษย์ (The United Nations Conference on the Human Environment) ที่กรุงสต็อกโฮล์ม ประเทศสวีเดนนับได้ว่าเป็นครั้งแรกที่องค์กรระหว่างประเทศของประชาคมโลกได้จัดให้มีการประชุมโดยยกประเด็นเรื่องสิ่งแวดล้อมเป็นประเด็นหลัก ผลจากการประชุมครั้งนั้นได้ส่งผลให้ประชาคมโลกเริ่มตระหนักถึงผลกระทบจากการพัฒนาที่ไม่สมดุล กล่าวคือการพัฒนาที่ผ่านมาจากมนุษย์นั้นได้ใช้ทรัพยากรจนเกินขีดจำกัดจนส่งผลกระทบต่ออนาคตของระบบนิเวศโลก (United Nations, 1972) นอกจากนี้การพัฒนานี้ไม่เท่าเทียมยังได้ก่อปัญหาความเหลื่อมล้ำทางสังคม เกิดความไม่สมดุลระหว่างการพัฒนาทางเศรษฐกิจกับสภาพทางสังคมและสิ่งแวดล้อม และได้บทรูปแนวคิดการพัฒนาแบบใหม่ที่เรียกว่า “การพัฒนาที่ยั่งยืน” (Sustainable Development) ที่เป็นการพัฒนาที่คำนึงถึงคนรุ่นต่อไปสำหรับ “ประวัติศาสตร์สิ่งแวดล้อม” (Environmental History) ปรากฏเป็นครั้งแรกในงานเขียนเรื่อง “Wilderness and the American Mind” ของโรเดอร์ริค แนช (Roderick Nash) ซึ่งตีพิมพ์ในปี ค.ศ. 1970 (Michael, W., 1994) (MacEachern&Turkel, 2009)

(Jane, C., 2013) เห็นได้ว่า “ประวัติศาสตร์สิ่งแวดล้อม” เกิดขึ้นท่ามกลางบริบททางสังคมที่ตระหนักในปัญหาสิ่งแวดล้อม สำหรับในประเทศไทยความรู้ด้านสิ่งแวดล้อมนั้นปรากฏสอดแทรกอยู่ในวิถีชีวิตมาตั้งแต่ยุคโบราณ ในงานเขียนเก่าแก่ อาทิ ไตรภูมิพระร่วง ตำนานมูลศาสนา หรือแม้กระทั่งในจารีต ประเพณี วัฒนธรรมต่างก็อธิบายความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติไว้อย่างไรก็ตามความตระหนักรู้ด้านสิ่งแวดล้อมในประเทศไทยก็เกิดขึ้นในช่วง พ.ศ. 2510 เป็นต้นมาและงานเขียนที่เกี่ยวกับองค์ความรู้ “ประวัติศาสตร์สิ่งแวดล้อม” โดยตรงอย่างชัดเจนก็คือ งานวิจัยเรื่อง “การศึกษาพรมแดนความรู้ทางประวัติศาสตร์ด้านนิเวศวิทยาและสิ่งแวดล้อม” ของ อรรถจักร สัตยานุรักษ์ (2541) ที่ได้นำเสนอให้เห็นว่าการศึกษาด้านประวัติศาสตร์สิ่งแวดล้อมนั้นเป็นการศึกษาประวัติศาสตร์แนวทางเลือกที่เกิดขึ้นมาพร้อมกับการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นที่แตกต่างออกไปจากประวัติศาสตร์กระแสหลักที่มุ่งเน้นไปที่สถาบันกษัตริย์และประวัติศาสตร์ชาตินิยมแนวจารีต ดังนั้นการศึกษาประวัติศาสตร์สิ่งแวดล้อมในประเทศไทยจึงมีปริมาณน้อย

จากการศึกษาความหมายของคำว่าประวัติศาสตร์สิ่งแวดล้อม (Environmental History) พบว่านักวิชาการส่วนใหญ่ได้กล่าวถึงประวัติศาสตร์สิ่งแวดล้อมในแง่มุมของการเป็นประวัติศาสตร์ที่พยายามจะอธิบายว่าทำไมสภาพแวดล้อมของเราเป็นเช่นนั้น และการกระทำของมนุษย์มีอิทธิพลต่อสภาพแวดล้อมอย่างไร นอกจากนี้ยังเป็นการเปิดพื้นที่ในการทำความเข้าใจเกี่ยวกับปัญหาสิ่งแวดล้อมและหาหนทางในการอยู่ร่วมกับธรรมชาติในอนาคต เช่น

Donald Worster (1988) กล่าวว่า “ประวัติศาสตร์สิ่งแวดล้อมคือการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างวัฒนธรรมของมนุษย์และสิ่งแวดล้อมในอดีต”

J. Donald Hughes (2001) กล่าวว่า “การศึกษาความสัมพันธ์ของมนุษย์ผ่านช่วงเวลากับชุมชนธรรมชาติที่พวกเขาเป็นส่วนหนึ่งในเงื่อนไขที่ก่อให้เกิดกระบวนการของการเปลี่ยนแปลงที่มีผลต่อความสัมพันธ์”

Australian and New Zealand Environmental History Network (2016) ได้ให้ความหมายของประวัติศาสตร์สิ่งแวดล้อมว่า เป็นการศึกษาการเปลี่ยนแปลงของโลกธรรมชาติที่เกิดขึ้นจากการกระทำของมนุษย์และผลกระทบที่เกิดขึ้นทั้งกับธรรมชาติและตัวมนุษย์เอง

J.R. McNeill (2010) ได้ให้ความหมายของประวัติศาสตร์สิ่งแวดล้อมว่าเป็นการศึกษาประวัติศาสตร์ในมิติของความสัมพันธ์ระหว่างสังคมมนุษย์กับธรรมชาติที่มนุษย์ได้ใช้ไปเพื่อการดำรงชีวิต

ในขณะที่ อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์ (2541) นักประวัติศาสตร์ชาวไทยได้นิยามความหมายของประวัติศาสตร์สิ่งแวดล้อมว่าเป็นการศึกษาความเปลี่ยนแปลงของสังคมมนุษย์ในอดีตที่มีการใช้ปัจจัยด้านนิเวศวิทยาและสิ่งแวดล้อมเข้ามาเป็นกรอบในการอธิบาย

จากความหมายเบื้องต้นเห็นได้ว่าประวัติศาสตร์สิ่งแวดล้อมเป็นการศึกษาถึงการปฏิสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ ปัจจัยและความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นทั้งในมิติที่มนุษย์มีฐานะเป็นฝ่ายกระทำ และอิทธิพลของธรรมชาติที่ส่งผลกับมนุษย์ เพื่อหาแนวทางในการดำรงชีวิตที่เหมาะสมในอนาคตอย่างไฉน J.R. McNeill (2010) ได้กล่าวถึงขอบเขตในการศึกษาประวัติศาสตร์สิ่งแวดล้อม 3 ประเด็น ได้แก่

ประเด็นที่ 1 เป็นการศึกษาประวัติศาสตร์สิ่งแวดล้อมในมิติคุณค่าและความสำคัญของทรัพยากรต่าง ๆ ในธรรมชาติที่มนุษย์ได้นำมาใช้ในการยกระดับและพัฒนาคุณภาพชีวิต ผลกระทบจากการกระทำของมนุษย์ที่ส่งผลกับธรรมชาติและอิทธิพลของธรรมชาติที่ส่งผลกระทบต่อมนุษย์

ประเด็นที่ 2 เป็นการศึกษาประวัติศาสตร์สิ่งแวดล้อมในมิติของนโยบายภาครัฐ การเมืองกับการพัฒนาที่สัมพันธ์กับการเปลี่ยนแปลงของสิ่งแวดล้อม การกระทำของกลุ่มทางสังคมกับการจัดการด้านสิ่งแวดล้อม

ประเด็นที่ 3 เป็นการศึกษาประวัติศาสตร์สิ่งแวดล้อมในมิติของวัฒนธรรมและภูมิปัญญา เป็นการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างสังคมกับธรรมชาติผ่านความคิด ความเชื่อ และทุกสิ่งทุกอย่างที่มนุษย์ได้ประดิษฐ์สร้างขึ้นมา เช่น ภาษา กวี ภาพวาด งานศิลปะ บทเพลง ดนตรี งานหัตถกรรม เครื่องแต่งกาย ที่ส่งผลต่อการขับเคลื่อนทางสังคม

ในขณะที่ Carruthers (2013) ได้นำเสนอถึงประเด็นเพิ่มเติมที่แตกต่างออกไปนั้น คือการศึกษาประวัติศาสตร์สิ่งแวดล้อมในมิติของความเป็นธรรมและความเท่าเทียมในการเข้าถึงการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติ สำหรับประเทศไทย อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์ (2541) ได้นำเสนอขอบเขตในการศึกษาประวัติศาสตร์นิเวศวิทยาและ

สิ่งแวดล้อม ในสามความหมาย คือ 1) การศึกษาของความเปลี่ยนแปลงของระบบนิเวศ และสิ่งแวดล้อมโดยตัวของมันเอง เช่น การศึกษาความเปลี่ยนแปลงของระบบนิเวศหนึ่ง ๆ ในช่วงเวลาที่ยาวนานพอสมควร 2) การศึกษาความเปลี่ยนแปลงของระบบนิเวศและสิ่งแวดล้อมที่เกิดจากพลังอำนาจหรือการกระทำของมนุษย์ 3) การศึกษาที่เน้นปฏิสัมพันธ์ระหว่างระบบนิเวศและสิ่งแวดล้อมกับมนุษย์ที่ล้วนแล้วแต่มีอิทธิพลหรือผลกระทบซึ่งกันและกัน และการปฏิสัมพันธ์นี้จะมีความแตกต่างกันในแต่ละพื้นที่และแต่ละเวลา

ดังนั้นหัวใจสำคัญของประวัติศาสตร์สิ่งแวดล้อมกับการสร้างความเป็นพลเมือง ในบริบทไทยคือการศึกษาประวัติศาสตร์สิ่งแวดล้อมเป็นการเรียนรู้ประวัติศาสตร์เชิงบูรณาการโดยมีความมุ่งหมายเพื่อศึกษาสภาพการณ์ปฏิสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติผ่านมิติของกาลเวลา เพื่อให้เห็นความสัมพันธ์เชื่อมโยงระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ และอิทธิพลที่ส่งผลกระทบซึ่งกัน รวมถึงความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น นำไปสู่การวิเคราะห์แนวโน้มในอนาคตเพื่อมนุษย์จะได้วางแผนการดำเนินชีวิตและรูปแบบความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ และระหว่างมนุษย์กับมนุษย์เพื่อการรับมือกับเผชิญสถานการณ์ในอนาคตและสร้างสรรค์ระบบนิเวศแห่งชีวิตที่สันติสุขยั่งยืน

ประวัติศาสตร์สิ่งแวดล้อมในบริบทไทยสู่เป้าหมายการสร้าง ความเป็นพลโลกที่ยั่งยืน

แม้ว่าการจัดการเรียนการสอนประวัติศาสตร์สิ่งแวดล้อมไทยนั้นอาจมิได้เป็น กระแสหลักของการจัดการเรียนการสอนประวัติศาสตร์ในระดับการศึกษาขั้นพื้นฐาน แต่หัวข้อหรือประเด็นในการศึกษาประวัติศาสตร์สิ่งแวดล้อมของไทยนั้นมีหลากหลายแง่มุม อาจกล่าวได้ว่าองค์ความรู้ด้านประวัติศาสตร์สิ่งแวดล้อม (Environmental History) ของประเทศไทยนั้นเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตของผู้คนผสมผสานอยู่ในความรู้ และภูมิปัญญาแห่งเผ่าพันธุ์ (Indigenous knowledge and folk wisdom) โดยเราสามารถเริ่มต้นเรียนรู้ได้ผ่านภูมิปัญญาในการปรับตัวและดำรงชีวิตภายใต้ระบบนิเวศ และสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ อย่างไรก็ตามการศึกษาประวัติศาสตร์สิ่งแวดล้อมนั้น มิได้ศึกษาเฉพาะเพียงมิติของภูมิปัญญา แต่ต้องศึกษาในบริบทของความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นบนมิติของการใช้ทรัพยากรของมนุษย์ในแต่ละช่วงเวลาเพื่อให้เห็นปัจจัยของ

การเปลี่ยนแปลงระหว่างมนุษย์กับมนุษย์และมนุษย์กับธรรมชาติในบริบทของสังคมไทย ซึ่งผู้เขียนขอแนะนำกรอบเนื้อหาสำหรับการเรียนรู้ระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนปลาย ดังนี้

- **ภูมิธรรมชาติกับวิถีชีวิตในสังคมไทย** จากการศึกษาเอกสารและงานวิจัยด้านประวัติศาสตร์ พบว่าการรับรู้เรื่องสิ่งแวดล้อมในสังคมไทยนั้นสามารถนับย้อนไปได้ตั้งแต่สมัยมนุษย์ยุคก่อนประวัติศาสตร์ที่มีวิถีการดำเนินชีวิตอยู่ในระบบนิเวศธรรมชาติ เช่น โครงการวิจัยเรื่อง “การปฏิสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ก่อนประวัติศาสตร์กับสิ่งแวดล้อมบนพื้นที่สูงในอำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน” ที่มี รัศมี ชูทรงเดช (2559) เป็นหัวหน้าโครงการวิจัย ซึ่งงานวิจัยเรื่องนี้ได้ช่วยเปิดพรมแดนการเรียนรู้เกี่ยวกับการปฏิสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ก่อนประวัติศาสตร์กับสิ่งแวดล้อม โดยเฉพาะในประเด็นของการเปลี่ยนแปลงภูมิอากาศโลกที่มีมาตั้งแต่ยุคก่อนประวัติศาสตร์โดยในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ภายในภาคพื้นทวีปมีการเปลี่ยนแปลงของทิศทางของลมมรสุมฤดูร้อนทำให้อากาศแปรปรวน ปริมาณน้ำฝนเพิ่มขึ้น สลับอากาศแห้งแล้งมีการสูญพันธุ์ของสัตว์บางชนิดบริเวณชายฝั่งทะเลมีการขึ้น-ลงของระดับน้ำทะเล มีการหดตัว/ขยายตัวของป่าดงดิบ ขึ้นอยู่กับระดับความสูงของพื้นที่ ซึ่งการเปลี่ยนแปลงภูมิอากาศนี้ส่งผลกระทบต่อปรับตัวต่อสิ่งแวดล้อมของมนุษย์ในยุคก่อนประวัติศาสตร์โดยหลักฐานทางโบราณคดีแสดงถึงการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม ได้แก่ มีการริเริ่มการเพาะปลูกและเลี้ยงสัตว์ ปรับขยายพื้นที่ การเพิ่มของประชากร การเคลื่อนย้ายประชากร การตั้งชุมชนขนาดใหญ่และถาวร การคิดค้นเทคโนโลยีใหม่ การติดต่อแลกเปลี่ยน เกิดการแบ่งแยกหน้าที่การทำงาน และแบ่งชนชั้นทางสังคม เป็นต้น ซึ่งทำให้เห็นว่าวิถีชีวิตของคนในดินแดนไทยตั้งแต่สมัยโฮโลซีน กลาง-ตอนปลาย ลงมานั้นเป็นพัฒนาการของมนุษย์ภายใต้ระบบนิเวศน์แบบมรสุมเขตร้อน (Tropical Monsoon) ซึ่งเป็นพื้นที่หลากหลายสายน้ำซึ่งเป็นบ่อเกิดของสังคมวัฒนธรรมน้ำ (Hydraulic Society) ทำให้ภูมิสังคมไทยในอดีตนั้นเป็นพื้นที่ที่เต็มไปด้วยความหลากหลายของระบบนิเวศและมากมายไปด้วยทรัพยากรอันมีคุณค่าต่อการดำรงชีพของผู้คน (ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, 2545) และนั่นเป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้ประวัติศาสตร์สิ่งแวดล้อมในสังคมไทยเป็นประวัติศาสตร์ที่มีชีวิต (Living History) สอดคล้องไปกับลักษณะทางภูมิศาสตร์และสภาพแวดล้อมของภูมิภาคต่าง ๆ ของไทยที่เป็นปัจจัยพื้นฐานของการก่อเกิดสังคมและวัฒนธรรมตามข้อเสนอของ เอกวิทย์ ญ ถกลาง (2546) ดังนี้

1) ภาคเหนือ เนื่องจากพื้นที่เกือบทั้งหมดเป็นเทือกเขาที่มีที่ราบใหญ่ – น้อย มีแม่น้ำหลายสายไหลผ่าน จึงทำให้ผู้คนส่วนใหญ่ตั้งถิ่นฐานอยู่บริเวณหุบเขาที่มีแม่น้ำไหลผ่าน ในขณะที่กลุ่มชาติพันธุ์จะตั้งถิ่นฐานอยู่บนพื้นที่สูงที่เป็นระบบนิเวศภูเขา ด้วยพื้นที่ทำกินถูกจำกัดอยู่ระหว่างเขา และความจำเป็นที่จะต้องบังคับและจัดสรรน้ำเพื่อหล่อเลี้ยงไร่นาอย่างทั่วถึง บรรดาคนในหุบเขาเดียวกันจึงร่วมมือสร้างระบบชลประทานที่เรียกว่า “เหมือง-ฝาย” ซึ่งเป็นระบบการบริหารจัดการน้ำที่สะท้อนภูมิปัญญาของชาวล้านนา นอกจากนี้ภายในป่าของภาคเหนือยังเต็มไปด้วยทรัพยากรอันมีค่ามากมาย เช่น ช้าง ไม้สัก อาหารป่า ยาสมุนไพรรักษาโรค สัตว์ป่า ป่าไม้ เป็นต้น

2) ภาคกลาง เนื่องจากพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นพื้นที่ราบลุ่มแม่น้ำและเป็นเขตอุดมสมบูรณ์ที่สุดแห่งหนึ่งของโลก มีแม่น้ำ ลำคลอง เป็นเครือข่ายหล่อเลี้ยงผืนแผ่นดิน มีแม่น้ำใหญ่ 4 สาย คือ แม่น้ำแม่กลอง แม่น้ำท่าจีน แม่น้ำเจ้าพระยา และแม่น้ำบางปะกง พัดพาเอาความโอชะของหน้าดินจากพื้นที่ตอนบนลงมาสู่เบื้องล่าง ทำให้ภาคกลางเป็นพื้นที่ที่เหมาะสมกับการทำการเกษตร ตอนล่างมีพื้นที่ติดต่อกับทะเลทำให้มีการคมนาคมทางน้ำซึ่งเป็นการคมนาคมที่สำคัญในสมัยโบราณเป็นไปได้อย่างสะดวก เกิดการติดต่อค้าขายกับโลกภายนอก จนเกิดการแลกเปลี่ยนผสมผสานทางวัฒนธรรม “น้ำ” จึงเป็นปัจจัยหลักที่ทำให้เกิด “อารยธรรมสยาม” ที่มีความหลากหลาย

3) ภาคอีสาน มีขนาดพื้นที่กว้างใหญ่กว่าทุกภูมิภาคและมีประชากรมากที่สุด พื้นที่ตอนกลางเป็นที่ราบสูงค่อนข้างไปทางตะวันออกของประเทศ ตั้งอยู่ใจกลางของย่านเอเชียอาคเนย์ที่เป็นผืนแผ่นดินใหญ่ แม้พื้นที่ภาคอีสานจะห่างไกลจากทะเล แต่ก็ได้รับอิทธิพลจากลมมรสุมตะวันตกเฉียงใต้ หอบเอาฝนมาตกทั่วบริเวณในปริมาณฝนที่ไม่ค่อยน้อยกว่าภาคกลาง แต่เนื่องจากผืนแผ่นดินเป็นดินปนทรายไม่อุ้มน้ำ น้ำจึงไหลลงสู่แม่น้ำโขง ชี มูล และสาขา ทำให้พื้นที่ไม่ชุ่มฉ่ำเมื่อหมดฤดูฝน ทำให้ภาคอีสานแห้งแล้งยาวนานกว่าภาคอื่น ทำให้คนภาคอีสานมีภูมิปัญญาและมีความสามารถที่จะต่อสู้และปรับตัวกับสภาพที่แห้งแล้ง เช่น การเลือกพื้นที่ดินดำน้ำชุ่ม การดำน้ำกิน การแบ่งปันกันกิน ตามคำกล่าวพื้นบ้าน “พริกบ้านเหนือ เกลือบ้านใต้” มีระบบพึ่งพากันในชุมชน มีสายใยผูกพันกับเครือญาติและบ้านเกิดอย่างเหนียวแน่น

4) ภาคใต้ เนื่องจากภูมิประเทศเป็นผืนแผ่นดินต่อเนื่องจากภาคกลางทอดตัวลงใต้เข้าไปส่วนหนึ่งของคาบสมุทรมาลายู (Malay Peninsular) มีทะเลอยู่ทั้งสองข้าง จึงทำให้พื้นที่ภาคใต้อยู่ระหว่างมหาสมุทรอินเดียทางฝั่งตะวันตก และมหาสมุทรแปซิฟิกในฝั่งตะวันออก เกิดการเรียนรู้วัฒนธรรมที่หลากหลายจากชนชาติต่างๆ และเนื่องจากบริเวณดังกล่าวอยู่ใกล้เส้นศูนย์สูตร จึงมีภูมิอากาศร้อนชื้น และเนื่องจากได้รับอิทธิพลของลมมรสุมฝนจึงตกยาวนาน พื้นที่ป่าเป็นป่าเขาเขตร้อนชื้น มีความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรทั้งบนบกและในทะเล

นอกจากนี้ เอกวิทย์ ฌ ถกลาง (2546) ยังได้อธิบายถึงลักษณะร่วมทางสังคมและวัฒนธรรมที่มีความคล้ายคลึงกันในแต่ละภูมิภาคที่สะท้อนถึงความสัมพันธ์ของมนุษย์ที่ปรับตัวอยู่ร่วมกับธรรมชาติ ดังนี้

1) วัฒนธรรมข้าว (rice culture) หรือวัฒนธรรมชาวนา ด้วยระบบนิเวศเขตร้อนย่านอุษาคเนย์ พื้นที่ในประเทศไทยจึงเป็นแหล่งเกษตรกรรมเก่าแก่แห่งหนึ่งของโลก เมื่อพูดถึงคำว่า “ข้าว” หรือคำว่า “ชาวนา” ความหมายจึงล้าลึกและกว้างไกลสัมพันธ์กับชีวิตคนไทยมากกว่าผู้ทำการเพาะปลูกพืชและผลผลิต ซึ่งหากพิจารณาถึงโลกทัศน์ชีวิตทัศน์และความสัมพันธ์อันลึกซึ้งระหว่าง “คน” กับ “ข้าว” จึงได้สร้างวัฒนธรรมทำให้เกิด “วัฒนธรรมชาวนา” ผลานกลายเป็นแก่นชีวิตของผู้คนในสังคมไทย เช่น ความเชื่อ วิถีคิด ภาษา พิธีกรรม การจัดระเบียบทางสังคม การเลือกสรรพื้นที่ทำกิน ภูมิปัญญา การละเล่น วรรณกรรม ตลอดจนศิลปวัตถุ

2) วัฒนธรรมผี ก่อนที่จะรับเอาพุทธศาสนา หรือศาสนาอื่น ๆ เข้ามา ผู้คนในสังคมไทยก็เชื่อกับเดียวกับผู้คนในอุษาคเนย์ ด้วยความสัมพันธ์ที่ลึกซึ้งระหว่างผู้คนกับธรรมชาติ จึงได้สร้าง “ผี” ขึ้นมาเป็นตัวเชื่อมในการสื่อสารระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ จึงทำให้เห็นว่า “ผี” ไม่ใช่สิ่งมขมาย แต่เป็นภูมิปัญญาทางความคิดที่เชื่อมร้อยผู้คนให้เกิดการใช้ชีวิตอย่างมีดุลยภาพร่วมกัน

3) วัฒนธรรมพุทธศาสนา พุทธศาสนาไม่ใช่ต้นเค้าความคิดของคนไทย แต่เป็นวัฒนธรรมทางความเชื่อที่สังคมไทยรับและปรับให้เข้ากับวิถีดั้งเดิมและบริบทของสังคมไทย พุทธศาสนาในสังคมไทยจึงเป็นภูมิปัญญาที่ช่วยกลมกลืนและจัดระเบียบความสัมพันธ์ทางสังคมและความสัมพันธ์กับธรรมชาติในลักษณะของแบบแผนใหม่

ตามหลักธรรมของพระพุทธศาสนา ซึ่งช่วยบูรณาการให้สังคมไทยผสมผสานกัน เป็นโลกของการบูรณาการความรู้บนฐานความคิดของศาสนาพุทธที่เน้นหลักการของเหตุ และผลตลอดจนชั้นดีธรรมในการอยู่ร่วมกันอย่างรักษาหน้าที่อันเป็นกรรมของแต่ละคน

อย่างไรก็ตามองค์ประกอบทั้ง 3 นี้ล้วนตั้งอยู่บนวัฒนธรรมของการสร้าง เครือข่ายทางสังคมทั้งในระบบแนวดิ่งและแนวราบ ในแนวดิ่งคือ “ระบบอุปถัมภ์” และแนวราบ “ระบบเครือญาติ” ซึ่งระบบทั้งสองระบบไม่ได้แยกขาดออกจากกัน แต่ผสมผสานกัน ภายใต้เงื่อนไขความสัมพันธ์เชิงอำนาจ ทั้งอำนาจของชนชั้นชาติตระกูล ความเป็นอาวุโส ความเชื่อ หรือแม้กระทั่งฐานะทางเศรษฐกิจ ดังนั้นนอกจากเราจะ ศึกษาประวัติศาสตร์สิ่งแวดล้อมของสังคมไทยในมิติของการปฏิสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ กับธรรมชาติแล้ว เรายังจำเป็นต้องชวนผู้เรียนให้ศึกษาเกี่ยวกับโครงสร้างทางสังคม ที่จัดความสัมพันธ์เชิงอำนาจว่าใครคือเจ้าของทรัพยากร ใครสามารถเข้าถึงทรัพยากร ได้มากน้อยเพียงใด

- นโยบายแห่งรัฐกับภูมิธรรมชาตินี้เปลี่ยนแปลง เราอาจปฏิเสธได้ว่า ในทุกยุคสมัยแห่งมนุษย์ที่ผ่านมา ถ้ามองในมิติการเมือง เราสามารถมองแบบกว้างๆ ได้เป็นผู้ปกครองกับผู้ถูกปกครอง ในมิตินี้เราสามารถชวนให้ผู้เรียนได้ศึกษาการดำเนินการของรัฐหรือชนชั้นปกครองในแต่ละสมัยที่ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงแนวคิด ของคนในสังคมที่มีต่อธรรมชาติ ซึ่งเราสามารถวิเคราะห์ผ่านปัจจัยภายนอก และ ปัจจัยภายในกับการเปลี่ยนแปลงที่ส่งผลต่อความสัมพันธ์เชิงอำนาจซึ่งนโยบายจากรัฐ ที่ส่งผลต่อสภาพทางสังคมและระบบนิเวศที่เปลี่ยนแปลง (การเข้าถึงทรัพยากรของ ผู้คน การต่อสู้เพื่อให้ได้สิทธิของผู้คน) และความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ (การใช้และผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม) ที่เปลี่ยนไป ตัวอย่างสำคัญ เช่น นโยบาย ด้านเศรษฐกิจภายหลังการทำสนธิสัญญาบาวริงในช่วงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทำให้สยามในช่วงเวลานั้นจากนั้นเป็นต้นมาโดยเฉพาะ ในช่วงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวซึ่งเป็นรัชกาลต่อมาสยาม ได้กลายเป็นส่วนหนึ่งของระบบทุนนิยมโลกอย่างสมบูรณ์ เป็นทั้งแหล่งผลิตและ ตลาดที่สำคัญ มีการขยายพื้นที่ปลูกข้าวและพืชผลที่ตลาดโลกต้องการมากขึ้น ซึ่งส่งผลให้ เกิดการเปลี่ยนแปลงระบบนิเวศในพื้นที่ภาคกลางตอนล่างเป็นอย่างมาก (ทิวาพร ใจก้อน,

2558) หรือในกรณีช่วงสมัยนายกรัฐมนตรี จอมพล สฤษดิ์ธนะรัชต์ซึ่งได้รับคำแนะนำจากธนาคารโลก และที่ปรึกษาชาวอเมริกาโดยนำเอาแนวคิดเศรษฐศาสตร์อุตสาหกรรมเข้ามาพัฒนาประเทศ นับตั้งแต่ แผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติฉบับที่ 1 (2504-2509) และ 2 (2510-2514) ซึ่งนับได้ว่าเป็นช่วงเวลาที่เกิดการพัฒนาประเทศตามแนวทางอุตสาหกรรม มีการนำเอาทรัพยากรธรรมชาติออกมาใช้อย่างมากมายมหาศาล ซึ่งจากรายงานของกรมป่าไม้พบว่าป่าไม้ในประเทศไทยในช่วง พ.ศ. 2504 ประเทศไทยมีพื้นที่ป่าไม้รวมกันกว่า 273,629 ตารางกิโลเมตร คิดเป็น 53% ของพื้นที่ประเทศ และนับจากนั้นเป็นต้นมาพื้นที่ป่าของประเทศไทยลดน้อยลงมาตลอด พร้อม ๆ กับการสูญเสียความหลากหลายของระบบนิเวศ โดยปัจจุบันพบว่าพื้นที่ป่าไม้ของประเทศไทยเหลือเพียง 163,656 ตารางกิโลเมตร หรือคิดเป็น 31.58% ของพื้นที่ประเทศไทย (มูลนิธิสืบนาคะเสถียร, 2561) นอกจากนี้ในประเด็นนี้ผู้สอนสามารถเปิดพรอมแดนความรู้เกี่ยวกับแนวคิดทุนนิยมเสรีใหม่ (Neoliberalism) ที่ส่งผลต่อนโยบายทางเศรษฐกิจของรัฐที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตผู้คนในปัจจุบันและผลกระทบที่เกิดขึ้นกับสภาพแวดล้อม

- ประเด็นสำคัญด้านสิ่งแวดล้อมและพิบัติภัยทางธรรมชาติ ในรายงานสถานการณ์คุณภาพสิ่งแวดล้อม ที่จัดทำโดยสำนักนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและคนไทยในแต่ละท้องถิ่นตามภูมิภาคต่าง ๆ ต้องประสบกับพิบัติภัยอันเกิดจากการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ (Climate Change) และความเสี่ยงด้านสิ่งแวดล้อมต่างๆ ตามสภาพพื้นที่ในแต่ละท้องถิ่นโดยมีประเด็นพื้นฐานสำคัญ คือ 1) การเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศและภาวะโลกร้อน 2) ความหลากหลายทางชีวภาพ 3) ทรัพยากรน้ำ 4) พลังงาน 5) การใช้ประโยชน์จากดิน ทรัพยากรดิน และแร่ธาตุ 6) สิ่งแวดล้อมชุมชน 7) แหล่งสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติและศิลปกรรม 8) ชยะ ของเสีย และสารอันตราย 9) คุณภาพอากาศและระดับเสียง 10) พืชภัยซึ่งประวัติศาสตร์สิ่งแวดล้อมจะต้องทำหน้าที่ในการอธิบายปรากฏการณ์เหล่านี้ รวมถึงชวนให้ผู้เรียนเตรียมพร้อมรับมือกับพิบัติภัยในอนาคต

- ประวัติศาสตร์การต่อสู้ของพลเมืองที่มุ่งเน้นความเป็นธรรมทางสังคมและสิ่งแวดล้อมในบริบทไทย ในบริบทไทยวิเคราะห์ผ่านมิติของการพัฒนาประเทศ ในห้วงอดีตที่ผ่านมาทับต้นท่อนชีวิตที่แท้จริงของคนไทยสู่อากาศที่ยั่งยืน ที่จะเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อเกิดพลเมืองที่มุ่งเน้นความเป็นธรรมในสังคมและสิ่งแวดล้อม ซึ่งในช่วงเวลาที่ผ่านมาจากผลของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติที่นำพาให้ประเทศไทยเข้าสู่เศรษฐกิจอุตสาหกรรมและทำให้ใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างมหาศาล หลายโครงการพัฒนาได้ก่อให้เกิดผลกระทบต่อสังคมและสิ่งแวดล้อม จนเป็นกรณีที่น่าศึกษาจนถึงปัจจุบัน เช่น เหตุการณ์มลพิษทางอากาศจากเหมืองถ่านหินและโรงไฟฟ้าถ่านหินแม่เมาะ จังหวัดลำปาง ที่ส่งผลกระทบต่อชีวิตคนและระบบนิเวศนับตั้งแต่การปล่อยมลพิษเมื่อปี 2535 ซึ่ง ณ เวลานั้น พิษพรณเหี่ยวเฉาเพราะฝนกรด คนป่วยเข้ารับการรักษานับพันคน และมีสัตว์เสียชีวิตเป็นจำนวนมาก แม้จะเป็นเรื่องที่เห็นและรับรู้แต่คนแม่เมาะยังต้องใช้เวลาพิสูจน์เป็นเวลากว่า 23 ปี ซึ่งตลอดช่วงเวลาดังกล่าว การไฟฟ้าฝ่ายผลิต (กฟผ.) ปฏิเสธความรับผิดชอบต่อผู้คนและระบบนิเวศที่ได้รับผลกระทบแม้กระทั่งต่อผู้เสียชีวิต ชาวแม่เมาะต้องต่อสู้ในกระบวนการยุติธรรมนานกว่า 10 ปี ก่อนศาลปกครองสูงสุดจะพิพากษา ให้ กฟผ. จ่ายค่าเสียหาย (บำเพ็ญ ไชยรักษ์, 2556) หรือในกรณีคดีสารตะกั่วปนเปื้อนลำห้วยคลิตี้ ซึ่งถือเป็นคดีประวัติศาสตร์ที่ชาวกะเหรี่ยงลุกขึ้นมาฟ้องหน่วยงานรัฐเพื่อปกป้องสิทธิในการอยู่ในสิ่งแวดล้อมที่ดี และสิทธิในการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ ตามรัฐธรรมนูญ จากกรณีโรงแต่งแร่ปล่อยสารตะกั่วลงลำห้วยที่ชุมชนใช้ประโยชน์มาอย่างยาวนาน ซึ่งหลังจากใช้เวลาพิจารณาคดียาวนานกว่า 9 ปี ศาลปกครองสูงสุดได้มีคำพิพากษาเมื่อวันที่ 10 มกราคม 2556 ให้กรมควบคุมมลพิษดำเนินการฟื้นฟูลำห้วยคลิตี้และชดเชยค่าเสียหายให้กับชาวบ้านคลิตี้ล่าง ทำให้คดีนี้กลายเป็นคดีด้านสิ่งแวดล้อมคดีแรกในประเทศไทยที่มีคำพิพากษาศาลสูงวางบรรทัดฐานการปฏิบัติหน้าที่ของหน่วยงานรัฐในเรื่องฟื้นฟูสิ่งแวดล้อม รวมทั้งชี้ให้เห็น “จุดอ่อน” ในการแก้ปัญหาการปนเปื้อนมลพิษของประเทศไทย (มูลนิธินิติธรรมสิ่งแวดล้อม, 2557) หรือในกรณีการคัดค้านการอนุมัติรายงานการวิเคราะห์ผลกระทบสิ่งแวดล้อมสำหรับโครงการหรือกิจการที่อาจก่อให้เกิดผลกระทบต่อชุมชนอย่างรุนแรงทั้งทางด้านคุณภาพสิ่งแวดล้อม ทรัพยากรธรรมชาติ และสุขภาพ (อีเอชไอเอ: EHIA) ของโครงการสร้างเขื่อน

แม่วงก์ที่นำโดย ศคิน เฉลิมลาภ กรรมการและเลขาธิการมูลนิธิสืบาคะเสถียรซึ่งทำให้เกิดปรากฏการณ์การเดินเท้าครั้ง 388 กิโลเมตร จากแม่วงก์มายังกรุงเทพมหานคร เพื่อแสดงพลังและส่งเสียงคัดค้านการอนุมัติรายงานการวิเคราะห์ผลกระทบสิ่งแวดล้อมและสุขภาพ (EHIA) ฉบับดังกล่าวโดยมีผู้คนเข้าร่วมเดินเท้ามากกว่าหนึ่งหมื่นคน และมีประชาชนมากกว่า 120,000 คนลงชื่อสนับสนุนเพื่อยุติโครงการดังกล่าว สะท้อนให้เห็นพลังของพลเมืองไทยที่มีต้นทุนของความรู้ ความเข้าใจ และหัวใจที่อนุรักษ์สิ่งแวดล้อม (สำนักข่าวออนไลน์ไทยพับลิก้า, 2556)

จากประเด็นต่าง ๆ ที่กล่าวมาจะเห็นได้ว่าความเป็นธรรมทางสังคม (Social Justice) กับความเป็นธรรมด้านสิ่งแวดล้อมหรือความเป็นธรรมของระบบนิเวศ (Eco-Justice) นั้นมีความสัมพันธ์กัน การจัดการเรียนรู้ประวัติศาสตร์สิ่งแวดล้อมเพื่อพัฒนาความเป็นพลโลกที่ยั่งยืนจึงเป็นการเรียนรู้เพื่อเปิดคำถามสำคัญให้กับผู้เรียนว่าพวกเขาจะเดินไปในอนาคตท่ามกลางระบบนิเวศโลกที่เปราะบางในปัจจุบันนี้ได้อย่างไร ซึ่งแน่นอนว่าพลเมืองจะเติบโตและสามารถเข้ามามีส่วนร่วมแก้ปัญหาได้อย่างเต็มที่ก็ด้วยระบอบการเมืองการปกครองของรัฐที่เป็น “ประชาธิปไตย” ดังนั้นประชาธิปไตยจึงเป็นทั้งกระบวนการและเป้าหมายสำคัญของการสร้างพลโลกที่ยั่งยืน

แนวทางในการจัดการเรียนรู้ประวัติศาสตร์สิ่งแวดล้อม เพื่อสร้างความเป็นพลเมืองพลโลกที่ยั่งยืน

การนำประวัติศาสตร์สิ่งแวดล้อมลงสู่การเรียนการสอนในระดับการศึกษาขั้นพื้นฐานจึงต้องตั้งอยู่บนฐานของการจัดการเรียนการสอนเชิงบูรณาการโดยคำนึงพัฒนาการเรียนรู้ตามช่วงวัยของผู้เรียน ในงานวิจัยของ ชัยรัตน์ โตศิลา (2555) ได้นำแนวคิดการจัดการเรียนรู้ของ Egan (1997 อ้างใน ชัยรัตน์ โตศิลา, 2555) มาใช้ในการจัดการเรียนการสอนประวัติศาสตร์ โดยนำเสนอเป็นเป็นลำดับขั้นช่วงอายุที่เหมาะสมต่อการพัฒนาความเข้าใจทางประวัติศาสตร์ 4 ขั้น ได้แก่ 1) ขั้น Mythic อยู่ในช่วงอายุถึง 7 ปี ซึ่งในช่วงวัยนี้นักเรียนจะมีความสนใจเกี่ยวกับเรื่องเล่า ซึ่งอาจจะเป็นเรื่องจริงหรือจินตนาการ 2) ขั้น Romantic อยู่ในช่วงอายุ 7 – 16 ปี ในขั้นนี้ผู้เรียนจะสนใจเรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับเรื่องจริง สนใจเรื่องราวของประวัติศาสตร์หรือเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์

ที่เป็นความจริง 3) ชั้น Philosophic ซึ่งอยู่ในช่วงอายุ 16 – 20 ปี (ช่วงของมัธยมศึกษาตอนปลาย) ผู้เรียนในกลุ่มนี้เป็นวัยเริ่มต้นในการค้นหาความจริงทางประวัติศาสตร์ โดยผ่านกระบวนการวิจัยโดยเฉพาะในเรื่องที่เกี่ยวกับแบบแผนทั่วไปและประสบการณ์ และ 4) ชั้น Ironic เป็นช่วงผู้ใหญ่จะเริ่มทำความเข้าใจและมีความซาบซึ้งอย่างละเอียดอ่อนเกี่ยวกับเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ โดยเราสามารถนำกรอบคิดดังกล่าวมาประยุกต์ใช้เป็นแนวทางการจัดการเรียนรู้ประวัติศาสตร์สิ่งแวดล้อมเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนในระดับการศึกษาขั้นพื้นฐาน ดังนี้

ช่วงปฐมวัยถึงประถมศึกษาตอนต้น ประวัติศาสตร์สิ่งแวดล้อมสามารถทำได้ผ่านนิทาน ตำนาน หรือเรื่องเล่าที่ทำให้ผู้เรียนได้เกิดจินตนาการ กิจกรรมศิลปะ การลงภาคสนาม ทักษะศึกษา ได้เล่นท่ามกลางธรรมชาติจะช่วยให้ผู้เรียนเชื่อมโยงตัวเองกับธรรมชาติ

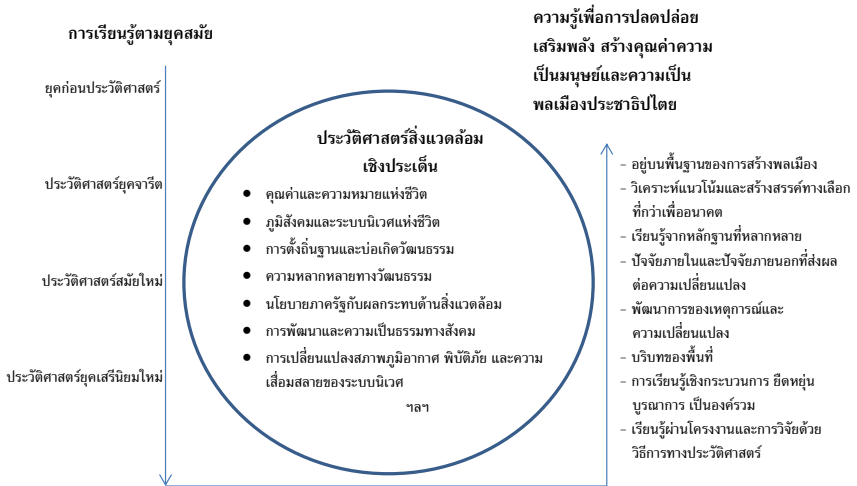
ช่วงประถมศึกษาตอนปลายถึงมัธยมศึกษาตอนต้น สามารถเรียนรู้ผ่านการวิเคราะห์ ตีความ องค์ความรู้ผ่านเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์จากหลักฐานชั้นต้นและชั้นรอง การลงพื้นที่ภาคสนามเพื่อเรียนรู้และสัมผัสคุณค่าของธรรมชาติ และฝึกตั้งคำถามเพื่อสืบสอบหาข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์

ช่วงมัธยมศึกษาตอนปลาย สามารถเรียนรู้ผ่านกระบวนการวิจัยเพื่อหาคำตอบหรือข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์ โดยเฉพาะประวัติศาสตร์สิ่งแวดล้อมที่ข้อมูลสามารถสืบค้นได้อย่างหลากหลายจึงจำเป็นอย่างยิ่งที่ผู้เรียนจะเรียนรู้ผ่านการทำโครงการหรือกระบวนการวิจัย

ช่วงอุดมศึกษาถึงวัยผู้ใหญ่ สามารถเรียนรู้ผ่านการวิเคราะห์และสังเคราะห์ โดยเฉพาะการตั้งคำถามเชิงปรัชญากับประวัติศาสตร์เพื่อการค้นหาคำตอบที่ลุ่มลึกและซับซ้อน เช่น ประวัติศาสตร์มีไว้ทำไม ใครเป็นเจ้าของประวัติศาสตร์ ใครเป็นคนใช้ ใครเป็นคนเขียน ประวัติศาสตร์แบบนี้มีประโยชน์กับใคร ใครเป็นผู้สูญหายไปจากหน้าประวัติศาสตร์ เป็นต้น

แนวทางดังกล่าวผู้เขียนได้สังเคราะห์กรอบคิดเบื้องต้นในการศึกษาประวัติศาสตร์เพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนสำหรับนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาตอนปลาย เนื่องจากเป็นช่วงวัยที่ผู้เรียนมีความพร้อมในการเรียนรู้ด้วยวิธีการหลากหลายบนพื้นฐานของ

กระบวนการวิจัย มุ่งหาคำตอบหรือข้อเท็จจริงผ่านหลักฐานที่หลากหลาย ผ่านกระบวนการที่ยืดหยุ่น ไว้เป็นกรอบคิดในการสร้างสรรค์บทเรียนต่อไป อีกทั้งนักเรียนในระดับมัธยมศึกษาตอนปลายเป็นช่วงขั้นสุดท้ายในการเรียนระดับการศึกษาขั้นพื้นฐาน ซึ่งเมื่อผู้เรียนสำเร็จการศึกษาที่สะท้อนได้ว่าพวกเขาได้เติบโตพร้อมที่จะเป็นพลเมืองในแบบที่รัฐคาดหวังแล้ว โดยการจัดการเรียนรู้ประวัติศาสตร์สิ่งแวดล้อมเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนในระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนปลายนั้น ผู้เขียนสามารถสังเคราะห์และนำเสนอออกมาเป็นกรอบคิดในการจัดการเรียนรู้ ดังนี้

พลเมืองโลกที่ยั่งยืน บนพื้นฐานของค่านิยมใหม่ 4 ด้าน 1) ด้านการให้ความเคารพและใส่ใจต่อประชาคมแห่งชีวิต 2) ด้านความสมบูรณ์มีนัยคั่งของระบบนิเวศ 3) ด้านความเป็นธรรมทางเศรษฐกิจและสังคม 4) ด้านประชาธิปไตย อหิงสา และสันติภาพ

แผนภาพที่ 1 กรอบคิดการจัดการเรียนรู้ประวัติศาสตร์เพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนในระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนปลาย

จากกรอบคิดดังกล่าวจะเห็นได้ว่าการเรียนรู้ประวัติศาสตร์สิ่งแวดล้อมจะสามารถพัฒนาความเป็นพลโลกที่ยั่งยืนได้นั้นจำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องอาศัยครูผู้สอนที่สามารถจัดการเรียนรู้อย่างเป็นองค์รวม คือบูรณาการองค์ความรู้ ทักษะ ค่านิยม เพื่อให้ผู้เรียนได้เรียนรู้อย่างมีความหมาย เสริมพลังให้ผู้เรียนมองเห็นคุณค่าของตัวเอง ในฐานะพลเมืองที่มีความสำคัญกับการสร้างสังคมที่สันติสุข โดยในทิวทัศน์นี้ผู้เขียนจะขอขยายความจากกรอบคิดที่นำเสนอ ดังนี้

การเรียนรู้ผ่านยุคสมัยทางประวัติศาสตร์สิ่งแวดล้อมของไทย เพื่อให้เห็นพัฒนาการโดยรวมของความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ และการจัดการความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ด้วยกันเอง โดยเริ่มตั้งแต่

- **ยุคก่อนประวัติศาสตร์** เริ่มตั้งแต่ยุคสมัยไพลสโตซีน (Pleistocene Epoch) ซึ่งมีอายุราว 2,000,000 – 10,000 ปีมาแล้ว โดยในดินแดนไทยในปัจจุบันพบหลักฐานชั้นส่วนกะโหลกของมนุษย์โฮโม อีเร็คตัส ที่อำเภอเกาะคา จังหวัดลำปาง ซึ่งเป็นหลักฐานเกี่ยวกับมนุษย์ก่อนประวัติศาสตร์ที่เก่าแก่ที่สุดในประเทศไทย (สมศักดิ์ ประมวลกิจ และวัฒนา สุภวัน, 2550) โดยเน้นให้ผู้เรียนได้ศึกษาผ่านหลักฐานทางโบราณคดี เพื่อให้เห็นพัฒนาการของมนุษย์ในยุคสมัยก่อนประวัติศาสตร์ที่เกิดขึ้นจากการเรียนรู้ของมนุษย์ที่มีวิถีการดำรงชีวิตภายใต้อิทธิพลของธรรมชาติ โดยในยุคสมัยนี้ครูสามารถเลือกนำเสนอข้อมูลจากแหล่งโบราณคดีที่อยู่ในภูมิภาคของตนเองเป็นตัวอย่างในการเรียนรู้ได้ เนื่องจากมีหลักฐานทางโบราณคดีในยุคก่อนประวัติศาสตร์กระจายอยู่ทั่วทุกภูมิภาคซึ่งเป็นประเทศไทยในปัจจุบัน โดยยุคสมัยนี้ครูผู้สอนสามารถศึกษาเพิ่มเติมในประเด็นเกี่ยวกับพัฒนาการของโลก เพื่อให้เห็นว่ายุคสมัยของมนุษย์นั้นสัมพันธ์กับโลกใบนี้ได้อย่างไร และโลกใบนี้ผ่านการสูญพันธุ์ของสิ่งมีชีวิตมาแล้วถึง 5 ครั้ง และในยุคของมนุษย์ด้วยวิถีการดำเนินชีวิตที่ล้วนแล้วแต่เป็นปัจจัยของการเกิดภาวะเรือนกระจกภาวะโลกร้อน การเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศและการล่มสลายของสิ่งแวดล้อมและระบบนิเวศกำลังพาให้โลกก้าวสู่การสูญพันธุ์ครั้งที่ 6 (โคลเบิร์ต, อลิซาเบธ, 2559)

- **ยุคจารีต** เริ่มตั้งแต่ยุคสร้างบ้านแปงเมืองผ่านเมืองโบราณตามภูมิภาคต่างๆ เช่น ในภาคเหนือจะมีเมืองโบราณกระจุกกระจายตามที่ราบหุบเขาและมีแม่น้ำไหลผ่าน อาทิ แคว้นโยนก เมืองเชียงแสน แคว้นทริภุญไชย เป็นต้น ในภาคกลางสามารถเริ่มต้น

ที่เมืองทวารวดี เมืองอโยธยา ในภาคใต้แคว้นศรีวิชัย เมืองตามพรลิงค์ เมืองลังกาสุกะ เป็นต้นโดยในยุคจารีตนี้ต้องเน้นให้เห็นถึงประเด็นสำคัญ ได้แก่ 1) ภูมิปัญญาในการสร้างบ้านแปงเมือง 2) การสร้างระบบความเชื่อผี พราหมณ์ พุทธ ที่ส่งผลต่อการจัดความสัมพันธ์เชิงอำนาจในสังคม 3) การปฏิสัมพันธ์ของพัฒนาการมนุษย์ในยุคจารีตกับการบริหารจัดการธรรมชาติ 4) อิทธิพลภายนอกที่ส่งผลกับการเปลี่ยนแปลงของเมืองในยุคจารีต เช่น การรับวัฒนธรรมใหม่ การติดต่อทางการค้ากับนานาชาติ การรับวิทยาการจากภายนอก เป็นต้น 5) กระบวนการกลายเป็นอาณาจักรขนาดใหญ่กรุงศรีอยุธยา จนกระทั่งถึงกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้นซึ่งเป็นยุคสมัยของการเกษตรและการค้า โดยการเทียบเคียงยุคสมัยเหล่านี้สามารถศึกษาเพิ่มเติมจากงานของ กุณนาร์ รุนด์เกรน (2557) ที่ได้นำเสนอว่าประวัติศาสตร์โลกที่เปลี่ยนผ่านในแต่ละยุคสมัยนั้นสัมพันธ์กับการใช้ทรัพยากรธรรมชาติต่าง ๆ บนโลก

- **ยุคสมัยใหม่** เริ่มตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 4 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์เป็นต้นมา ผลกระทบจากการปฏิวัติวิทยาศาสตร์ และการปฏิวัติอุตสาหกรรมที่เริ่มต้นจากสังคมตะวันตกทำให้ชาติมหาอำนาจมีความต้องการในการล่าดินแดนอาณานิคมเพื่อแสวงหาทรัพยากรและใช้เป็นตลาดในการระบายสินค้า โดยเฉพาะเมื่ออังกฤษสามารถยึดอินเดียและพม่าได้ ในขณะที่ฝรั่งเศสก็แผ่อิทธิพลตั้งแต่เวียดนาม กัมพูชา และลาว ทำให้สยามกลายเป็นดินแดนกันชนของสองมหาอำนาจ ซึ่งนั่นทำให้ชนชั้นนำของสยามในฐานะผู้กำกับสังคมแบบจารีตต้องปรับตัวเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งเป็นยุคสมัยแห่งการปฏิรูปบ้านเมืองของสยามให้มีความทันสมัย (Modernity) และนับจากนั้นเป็นต้นมาสยามได้กลายเป็นส่วนหนึ่งของโครงข่ายโลกยุคใหม่ที่ไม่สามารถแยกตนเองออกจากโครงข่ายโลกาภิวัตน์ของโลกยุคใหม่ได้อีกต่อไปและภายหลังสิ้นสุดสงครามโลกครั้งที่ 2 ก้าวสู่สงครามเย็นประเทศไทยก็เข้าสู่กระบวนการสมัยใหม่ที่เข้มข้นขึ้นขึ้นจากการสนับสนุนของประเทศสหรัฐอเมริกาและการพัฒนาประเทศตามแผนพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ

- **ประวัติศาสตร์ยุคเสรีนิยมใหม่** ผลจากการแข่งขันพัฒนาประเทศในช่วงสงครามเย็น ทำให้เกิดการนำทรัพยากรธรรมชาติมาใช้ในการพัฒนาเศรษฐกิจมากยิ่งขึ้น และภายหลังการล่มสลายของสหภาพโซเวียต ในช่วงปี ค.ศ. 1989 – 1991

ระเบียบเสรีนิยมใหม่ก็ได้ปรากฏตัวขึ้น โดยชัดเจนเมื่อเกิดฉันทมติวอชิงตัน ซึ่งทำให้นโยบายเสรีนิยมใหม่แพร่กระจายไปสู่ประเทศกำลังพัฒนา กระบวนการโลกาภิวัตน์ทำให้ประเทศไทยขับเคลื่อนเศรษฐกิจตามแนวคิดเสรีนิยมใหม่ที่เริ่มมีการกระจายอำนาจลดขนาดภาครัฐให้เล็กลง เน้นภาคการส่งออกและภาคบริการโดยเฉพาะธุรกิจการท่องเที่ยวและการพัฒนาด้านโทรคมนาคม ในขณะที่กระแสอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและการต่อสู้เพื่อความเป็นธรรมทางสังคมและสิ่งแวดล้อมที่เริ่มมีมาตั้งแต่ช่วงปลายของยุคสมัยใหม่ได้ชัดเจนขึ้นเมื่อเริ่มเข้าสู่ยุคนี้โดยเฉพาะแนวคิดประชาธิปไตยที่สัมพันธ์กับวิถีชีวิต การกินดีอยู่ดีของประชาชนก็เริ่มต้นชัดหลังจากการเกิดขึ้นของรัฐธรรมนูญปี 2540 ซึ่งสะท้อนเด่นชัดว่าทั้งปัจเจกชน สังคม และสังคม ได้ถูกผลักดันเข้าสู่กลไกตลาดของแนวคิดเสรีนิยมใหม่ ช่องว่างทางสังคมที่ขยายเพิ่มขึ้น ความไม่เป็นธรรม และโครงสร้างทางอำนาจแบบเดิมของสังคมถูกท้าทายจะนำมาซึ่งความขัดแย้งทางการเมืองที่ต่อเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน และเมื่อก้าวสู่ศตวรรษที่ 21 ปัญหาสิ่งแวดล้อมได้ทวีความรุนแรงขึ้น ทั้งการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศโลก การสูญเสียความหลากหลายของระบบนิเวศ พิบัติภัยทางธรรมชาติ ฯลฯ ในขณะที่ระบอบประชาธิปไตยและภาคพลเมืองถูกทำให้อ่อนแอจากกระบวนการทางการเมืองที่ล้มเหลวของประเทศไทย จึงเป็นการยากที่สังคมไทยจะก้าวไปสู่สังคมที่ยั่งยืน

จากพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ที่เปลี่ยนแปลงสะท้อนภาพสำคัญว่าการกระทำของมนุษย์สัมพันธ์และส่งผลกระทบต่อธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ในขณะที่อิทธิพลของธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมก็ส่งผลกระทบต่อวิถีมนุษย์เช่นกัน ความสัมพันธ์และการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นจำเป็นต้องอย่างยิ่งที่สังคมไทยต้องพัฒนาพลเมืองไทยแบบที่ต่างไปจากเดิม โดยมีชุดคุณค่าสากลที่เป็นค่านิยมพื้นฐานของพลเมืองโลกเป็นเป้าหมายในการสร้างความเป็นพลเมืองผ่านการเรียนรู้ประวัติศาสตร์สิ่งแวดล้อมได้ก็คือ พลเมืองตามแนวคิดปฏิญญาโลก (The Earth Charter) ใน 4 ด้าน ได้แก่ 1) ด้านการให้ความเคารพและใส่ใจต่อประชาคมแห่งชีวิต 2) ด้านความสมบูรณ์ มั่งคั่งของระบบนิเวศ 3) ด้านความเป็นธรรมทางเศรษฐกิจและสังคม 4) ด้านประชาธิปไตย อหิงสา และสันติภาพ ซึ่งจะเห็นได้ว่าตั้งอยู่บนแนวคิดของความเป็นธรรมทางสังคมและความเป็นธรรมของระบบนิเวศแห่งชีวิต ดังได้กล่าวรายละเอียดไว้แล้วข้างต้น

สำหรับการจัดการเรียนรู้ประวัติศาสตร์สิ่งแวดล้อมเพื่อการพัฒนาพลโลกที่ยั่งยืนนั้น ผู้สอนควรมีหลักการจัดการเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ โดยเน้นการเรียนรู้เชิงกระบวนการ และบรรยายภาคการเรียนรู้ที่เอื้อต่อการเสริมสร้างความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย ซึ่งมีข้อเสนอแนะเกี่ยวกับแนวทางในการจัดการเรียนรู้ ดังนี้

1) การเรียนรู้เชิงกระบวนการ บูรณาการ เป็นองค์รวม ครูต้องเปลี่ยนบทบาทจากการสอนแบบเทศนามาเป็นนักจัดการองค์ความรู้ (Caching and Facilitator) ที่คอยสนับสนุนและสร้างโอกาสให้ผู้เรียนเรียนรู้อย่างเป็นกระบวนการได้ปฏิบัติจริง และครูผู้สอนต้องมีความเข้าใจองค์ความรู้สำคัญที่เป็นแก่นของการเรียนรู้ประวัติศาสตร์สิ่งแวดล้อม สามารถเลือกสรรเนื้อหา และบูรณาการสู่การเรียนรู้เชิงประเด็นได้เพื่อให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้อย่างมีความหมายด้วยตนเองคือการออกแบบกระบวนการจัดการเรียนรู้ที่สัมพันธ์กับพัฒนาการของผู้เรียนทั้งด้านองค์ความรู้ ทักษะ และทัศนคติ โดยมุ่งสู่เป้าหมายของการเสริมสร้างความเป็นพลโลกที่ยั่งยืน เห็นความสัมพันธ์ขององค์ความรู้กับเป้าหมาย

2) ยืดหยุ่นและสอดคล้องกับบริบท กระบวนการในการจัดการเรียนรู้ต้องยืดหยุ่น และให้ความสำคัญกับผู้เรียนอย่างแท้จริง สามารถใช้กรณีศึกษาหรือแหล่งโบราณคดีหรือหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่มีอยู่ในท้องถิ่นเชื่อมโยง เปรียบเทียบ และมองเห็นความสัมพันธ์กับบริบทที่แตกต่างออกไปได้ มีการเรียนรู้ร่วมกับชุมชน รวมถึงบริบทแห่งยุคสมัยซึ่งสำคัญมาก

3) พัฒนาการของเหตุการณ์และความเปลี่ยนแปลง เน้นการศึกษาประวัติศาสตร์ในเชิงมิติของเวลา ลำดับเหตุการณ์ และความเปลี่ยนแปลง เพื่อให้เห็นพัฒนาการของสถานการณ์และผลกระทบที่เกิดขึ้น

4) ปัจจัยภายในและปัจจัยภายนอกที่ส่งผลต่อความเปลี่ยนแปลง เน้นการศึกษาเพื่อให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยภายในและปัจจัยภายนอกที่ส่งผลต่อความเปลี่ยนแปลงในแต่ละบริบท

5) เรียนรู้จากหลักฐานที่หลากหลาย มีการใช้ทั้งหลักฐานจากในท้องถิ่นและนอกบริบท เพื่อให้เห็นความหลากหลายของประเด็นที่ผู้เรียนกำลังเรียนรู้ รวมถึงความหลากหลายของข้อคิดเห็นของผู้เรียนเอง โดยเชื่อมโยงกับการพัฒนาสมรรถนะ

การคิดเชิงวิพากษ์และเท่าทันต่อหลักฐานที่หลากหลายและมีแนวโน้มที่มากขึ้น
เนื่องจากข้อมูลร่วมสมัยต่างๆ จะล้นเหลืออยู่ในระบบอิเล็กทรอนิกส์

6) วิเคราะห์แนวโน้มและสร้างสรรค์ทางเลือกที่กว่าเพื่ออนาคต
เน้นการเรียนรู้เพื่อให้ผู้เรียนได้ใช้ทักษะการคิดเชิงประวัติศาสตร์ (Historical Thinking skills)
ซึ่งเน้นการคิดเชิงพัฒนาการ (Chronological Thinking) ซึ่งจะเป็นประโยชน์มากขึ้น
เมื่อผู้เรียนสามารถวิเคราะห์แนวโน้มที่จะเกิดขึ้นในอนาคต และสามารถนำเสนอแนวทาง
เมื่อเผชิญสถานการณ์หรือสร้างทางเลือกในการปกป้องหรือแก้ไขปัญหาในอนาคตได้

7) อยู่บนพื้นฐานของการสร้างพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย
เป็นการจัดการเรียนรู้ประวัติศาสตร์เพื่อสร้างความเป็นพลเมือง ผู้สอนจึงต้อง
สร้างบรรยากาศของการเรียนรู้ที่เป็นประชาธิปไตย ผู้เรียนสามารถเรียนรู้ได้อย่าง
มีความสุข เสียงทุกเสียงได้รับความสนใจ สามารถวิพากษ์และนำเสนอประเด็น
การเรียนรู้ได้อย่างหลากหลาย ได้คิดและได้ร่วมกันทำ สามารถสร้างชุมชนการเรียนรู้
ให้เกิดขึ้นกับผู้เรียนได้มีการเรียนรู้บนฐานของการทำวิจัยหรือโครงการที่ใช้องค์ความรู้
ด้านประวัติศาสตร์หรือวิธีคิดเชิงประวัติศาสตร์เข้าไปเป็นกระบวนการคิดเพื่อผู้เรียน
จะได้สร้างความรู้เพื่อการปลดปล่อย เสริมพลัง สร้างคุณค่าความเป็นมนุษย์และ
ความเป็นพลเมืองประชาธิปไตย

ปลายทางของการเรียนรู้ประวัติศาสตร์สิ่งแวดล้อมเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน คือ
ความคาดหวังที่ว่องควมรู้ทั้งหมดที่ผู้เรียนได้เรียนรู้จะเป็นความรู้เพื่อการปลดปล่อย
(emancipatory knowledge) ให้ผู้เรียนมีทัศนะเชิงวิพากษ์ คิดได้ด้วยตนเองบนฐานความรู้
ที่หลากหลาย นำองค์ความรู้ที่ได้มาเสริมพลัง สร้างคุณค่าความเป็นมนุษย์ในฐานะ
พลเมืองประชาธิปไตยที่มีอำนาจในการขับเคลื่อนสังคมให้ยับยั้งไปข้างหน้าตามแนวคิด
การพัฒนาที่ยั่งยืน

บทสรุป

การจัดการเรียนรู้ประวัติศาสตร์สิ่งแวดล้อมเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนในบริบทไทย
ในระดับการศึกษาขั้นพื้นฐานนั้นมีหัวใจสำคัญอยู่ที่การสร้างความเป็นพลเมืองโลกยุค
ใหม่ที่สอดคล้องกับแนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืนโดยในส่วนของ การเรียนรู้ประวัติศาสตร์

สิ่งแวดล้อมในระดับมัธยมศึกษาตอนปลายนั้นต้องมุ่งไปที่การศึกษาความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นจากการใช้ทรัพยากรตามช่วงเวลาต่างๆ ที่สัมพันธ์กับสถานการณ์ของสังคม การตั้งคำถามที่ชวนให้ผู้เรียนความเป็นธรรมทางสังคมและความเป็นธรรมที่มีต่อระบบนิเวศแห่งชีวิต โดยมุ่งเน้นให้ผู้เรียนมองเห็นความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ และระหว่างมนุษย์ด้วยกันเอง ในส่วนของการจัดการเรียนรู้ครูต้องปรับบทบาทจากการเป็นผู้เทศนาสั่งสอนมาเป็นนักจัดการองค์ความรู้ (Caching and Facilitator) ชวนผู้เรียนให้ตั้งคำถามและกล่าววิพากษ์เรื่องราวทางประวัติศาสตร์บนฐานของหลักฐานข้อมูล ออกไปให้พ้นกรอบการสอนประวัติศาสตร์แบบจารีตที่เน้นการเล่าเรื่องแบบขบขันชาตินิยมมากเกินไป มาสู่การเรียนรู้เพื่อการปลดปล่อย เสริมพลังสร้างคุณค่าความเป็นมนุษย์และความเป็นพลเมืองประชาธิปไตย ประวัติศาสตร์สิ่งแวดล้อมจะช่วยให้ผู้เรียนเห็นบ่อเกิดทางวัฒนธรรมที่เกิดขึ้นการปฏิสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ มองเห็นการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติเพื่อพัฒนาความเป็นอยู่ตั้งแต่ระดับปัจเจกบุคคลไปจนถึงการเปลี่ยนแปลงแห่งยุคสมัยในระดับรัฐ และเมื่อใช้กรอบคิดของการพัฒนาที่ยั่งยืนมาจับก็จะช่วยให้ครูผู้สอนสามารถชัดเจนถึงการสอนประวัติศาสตร์สิ่งแวดล้อมว่าไม่ใช่ประวัติศาสตร์เพื่ออดีต เป็นการเรียนรู้ประวัติศาสตร์เพื่ออนาคตที่โลกต้องดำรงอยู่ต่อไปเพื่อมนุษย์และทุกชีวิตรุ่นต่อไปที่จะเติบโตและงอกงามบนดาวเคราะห์แห่งนี้

เอกสารอ้างอิง

- กุนนาร์ รุนด์เกรน. (2557). อุทยานแห่งผืนดิน จากการล่าสัตว์และเก็บของป่า สู่ทุนนิยมโลกาภิวัตน์และโลกหลังจากนี้ แปลจากเรื่อง Garden Earth: from Hunter and Gatherer to Global Capitalism and Thereafter โดย เขมลักษณ์ ดีประวัติ และคณะ. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์สวนเงินมีมา
- โคลเบิร์ต, อลิซาเบธ. (2559). ประวัติศาสตร์นับศตวรรษ: สู่อุตสาหกรรมครั้งที่ 6 แปลจากเรื่อง The Sixth Extinction: An Unnatural History โดย สุนันทาวรรณสินธ์เบล. กรุงเทพฯ: โอเพ่นเวิลด์ส์

- ชัยรัตน์ โตศิลา.(2555).การพัฒนากระบวนการเรียนการสอนโดยใช้วิธีการทางประวัติศาสตร์เพื่อส่งเสริมทักษะการคิดทางประวัติศาสตร์ของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 2. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทศึกษาศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- ทิวาพร ใจก้อน.(2558).รัฐสยามกับการจัดการธรรมชาติ: ประวัติศาสตร์ แนวคิด และ ความรู้เรื่องศัตรูพืชในสังคมไทย พ.ศ. 2435 – 2487. กรุงเทพฯ: พี.เพรส
- ธงชัย วินิจจะกุล (2558).เพนกวินถาม-ธงชัยตอบ (แบบไม่ต้องชูป้าย) ว่าด้วย การศึกษาไทยและวิชาประวัติศาสตร์.บทสัมภาษณ์ออนไลน์ เข้าถึงใน <http://prachatai.com/journal/2015/10/61807>
- นิธิ เอียวศรีวงศ์ (2559). ประวัติศาสตร์อนุรักษนิยมไทย. บทความออนไลน์. มติชน สุดสัปดาห์ 29 กรกฎาคม - 4 สิงหาคม; 5- 11 สิงหาคม 2559 เข้าถึงใน <http://www.matichon.co.th/news/248057>
- บำเพ็ญ ไชยรักษ์(2556). เมฆปริศนา: ประวัติศาสตร์บอกเล่าเรื่องเหมืองแร่ในเมืองไทย. ศูนย์ประสานงานการพัฒนาระบบและกลไกการประเมินผลกระทบ ด้านสุขภาพ, สำนักงานคณะกรรมการสุขภาพแห่งชาติ.
- มูลนิธินิติธรรมสิ่งแวดล้อม. (2557). ถอดสรุปประสบการณ์คดีคดี: กว่าจะมี คำพิพากษาคดีประวัติศาสตร์. เข้าถึงใน <https://enlawfoundation.org/newweb/?p=792>
- มูลนิธิสืบาคะเสถียร. (2561).รายงานสถานการณ์ป่าไม้ไทย 2560-2561. เข้าถึงใน <https://goo.gl/yj8jby>
- รัศมี ชูทรงเดช.(2559). เอกสารประกอบการประชุมวิชาการเรื่อง การปฏิสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ก่อนประวัติศาสตร์กับสิ่งแวดล้อมบนพื้นที่สูงในอำเภอบางมะเ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน.กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร
- ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (2545).เอกสารการสัมมนาเรื่องภูมิศาสตร์กับวิถีชีวิตไทย. กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร

- สมศักดิ์ ประมาณกิจ และวัฒนา สุภวัน. (2550). **บทความ หลักฐานมนุษย์ก่อนประวัติศาสตร์ที่เก่าแก่ที่สุดในประเทศไทย (อายุ 1 ล้านปี ถึง 4 แสนปี)** ใน หนังสือ สืบสายพันธุ์มนุษย์ การศึกษามานุษยวิทยาภายในประเทศไทย. กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร
- สำนักข่าวออนไลน์ไทยพับลิก้า. (2556). **เดินเท้าตัดค่านีเอเชอไอเอเชียนแมงกิ้ง** **ข้อเท็จจริงที่ต้องการ “ลือ”**. เข้าถึงใน <https://thaipublica.org/2013/09/ehia-meawong-no-dam/>
- อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์. (2541). **การศึกษาพรมแดนความรู้ทางประวัติศาสตร์** **ด้านนิเวศวิทยาและสิ่งแวดล้อม.โครงการประมวลความรู้เพื่อการพัฒนา** **การวิจัยประวัติศาสตร์ไทย. เชียงใหม่: เอกสารอัดสำเนา**
- อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์. (2553). **จะรักกันอย่างไรในเมื่อเรายังไม่เข้าใจกัน**. กรุงเทพฯ: Oh My God
- เอกวิทย์ ณ ถลาง. (2546). **ภูมิปัญญาท้องถิ่นกับการจัดการความรู้**. กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง
- Apaichon Sajjaphatanakul. (2018). **The Scenario of Future Environmental History Instruction to Develop Sustainable Global Citizenship**. Graduate School CHIANG MAI University.
- Beck, Ulrich and Elisabeth Beck – Gernsheim.(2002). **Individualization: Institutionalized Individualism and its Social and Political Consequences**. London: Sage Publications.
- Carruthers, J. (2013). **Environmental History For An Emerging World**. Site in www.conservationandsociety.org/.../CS_op_ed_jane_carrut
- Dovers.(1994).**Essays in Australian Environmental History: Essays and Cases**. Oxford: Oxford University Press
- Hughes, J Donald (2001).**An Environmental History of the World: Humankind’s Changing Role in the Community of Life** (Routledge Studies in Physical Geography and Environment). London: Routledge.

- MacEachern, Alan; Turkel, William J (eds). (2009). **Method & Meaning in Canadian Environmental History**. Toronto: Nelson Education.
- McNeill, J.R. (2010). **The Historiography of Environmental History**. site in www.eolss.net/sample-chapters/c09/e6-156-01-00.pdf
- Michael, W. (1994). **The relations of environmental history and historical geography**. *Journal of Historical Geography*, 20,1(1994) 3-21
- National Council for the Social Studies. (1992). **National Curriculum Standards for Social Studies: Executive Summary**. [Online] Available from: <http://www.socialstudies.org/standards/Execsummary>. [2016, November 29]
- The Earth Charter International Council. (2009). **The Earth Charter** : Available from: <http://www.earthcharterinaction.org/content/pages/Read-the-Charter.html>. [2015, April 17]
- Westheimer, J. (2015). **What Kind of Citizen? Education Our Children for the Common Good**. New York: Columbia University
- Worster, Donald (ed) (1988). **The Ends of the Earth: Perspectives on Modern Environmental History**. Cambridge: Cambridge University Press.